

D-62

TIN EN TINGIETERS TE TURNHOUT

E. VAN AUTENBOER

Overdruk uit

NOORDGOUW

Cultureel Tijdschrift van de Provincie Antwerpen

XIII-1973-1/2

739.53.034

739.53.035
LIFE-TURN 1973
739.53.035

TIN EN TINGIETERS TE TURNHOUT

Van oude tinnen voorwerpen gaat een onweerstaanbare aantrekkingskracht uit op mensen die houden van een antiek interieur en op liefhebbers van een moderne vormgeving. Uit dit grijsachtig materiaal straalt nog altijd rust en kalmte: na eeuwen worden deze tinnen potten en schotels nog steeds door een zachte schoonheidsdroom omweven. Edele eenvoud! Stilaan vermindert evenwel het aantal stukken oud tin, want ja, wat is eeuwig? Ontelbaar zijn de tinnen produkten die ooit werden gegoten, maar ook niet te tellen zijn zij die voor altijd zijn verdwenen. In elke stad waren er tingieters bedrijvig om te zorgen voor de onontbeerlijke gebruiksvoorwerpen die thans, in de 20e eeuw, als decoratie worden gebruikt.

De studie van het tingietersbedrijf sluimert in onze streken nog altijd in een beginstadium¹ wanneer we een vergelijking maken met de aandacht die de ons omringende landen aan dit onderwerp hebben gewijd². Voor sommige steden zijn de tingieters en hun werken een beetje bekend, maar voor de kleine centra tast men volledig in het duister. In de grote steden waren de tingieters in een afzonderlijk ambacht verenigd en bezaten zij hun eigen reglementen, maar in minder belangrijke localiteiten moesten zij wegens hun gering aantal bij een ander ambacht als dit der smeden of kramers aansluiten. In dit geval dienen o.m. volgende vragen gesteld: waar leerden zij hun stiel? welke merken zetten zij op hun produkten? welke kwaliteit tin gebruikten zij? Het zijn vragen die niet altijd kunnen opgelost worden door gebrek aan het nodige bewijsmateriaal. Het komt ons echter voor dat de tingieters uit kleinere steden meestal hun

1. We vermoeden slechts: J. BOES, *De tinnenpotgieterij in Gent*, in *Oostvlaamsche Zanten*, 10, 1935, 1-22.; F. DISCRY, *Les étains hutois. Étude sur un ancien et nouveau métier d'art*, in *Annales du Cercle Hutois de Sciences et des Beaux-Arts*, 23, 1951, 60-119; E. VAN AUTENBOER, *Het Mechelse tingietersambacht*, in *Bijdragen tot de Geschiedenis van het aloude Hertogdom Brabant*, 45, 1962, 5-197.
2. Voor Nederland: B. DUBBE, *Tin en tinnegieters in Nederland*, Zeist 1965; A. VERSTER, *Tin door de eeuwen heen*, Amsterdam 1954.
Voor Duitsland: H.-U. HAEDEKE, *Zinn*, Braunschweig [1963]; TH. KOHLMANN, *Zinngieserhandwerk in Oldenburg, Ostfriesland und Osnabrück*, Göttingen 1972; E. VIEBAHN, *Bergisches Zinn*, Wuppertal [1972]; L. MORY, *Schönes Zinn. Geschichte, Formen und Probleme*, München 1972.
Voor Frankrijk: B.A. DOUROFF, *Étains français des XVIIe et XVIIIe siècles*, Parijs z.d.; A. FOCHIER-HENRION, *Étains populaires de France*, Parijs [1968].
Voor Engeland: H.H. COTTERELL, *Old Pewter, its makers and marks in England, Scotland and Ireland*, Londen 1963.

ambacht gingen leren in de grote centra waar een tingietersambacht bestond en dat zij, eenmaal gevestigd in een kleine lokaliteit, de keure behielden zoals hen die was aangeleerd geworden.

Tinnen voorwerpen werden veelvuldig gebruikt in het dagelijks leven, maar zij konden wel eens misbruikt worden. Werd Neelen Hensen in 1525 niet door de schout van Turnhout beboet omdat hij bij Griete in *Sinte Barbele* een tinnen pot in het vuur had geworpen³? Ook Joris vander Hofstade ontliet zijn straf niet toen hij te Gierle een tinnen pot, *die voere die doere hinck*, had stukgeslagen⁴.

Tot in de 19e eeuw werden vele huishoudelijke voorwerpen in tin gegoten. Een *mannekensblad*, gedrukt te Turnhout bij Brepols⁵ en gewijd aan allerlei ambachten, stelt ook de tingieter voor:

De tinnegieter die bereid
Huisraad, bemind om duurzaamheid.
Le pot d'étain dans un ménage
Est un objet de long usage.

Niet alleen partikulieren bezigden tinnen voorwerpen, maar ook de overheid bleef niet achterwege. In het begin van de 16e eeuw kochten de wethouders van Turnhout 2 *tennen scotelen* bij Grieten Cocx en telden hiervoor een bedrag van 28 st. 1/2 braspenn. neer⁶. Barbel van Beke kreeg 19 st. voor tinnen potten en schotelen die zij voor de vrijheid had verworven⁷. De kerkmeesters van Sint-Pieterskerk kochten in 1553 tinnen schotelen *om den wyn mede te schencken*⁸. Zulk een *tinne schincktelloor* werd in de 18e eeuw eveneens aangekocht door de kapelmeesters van de Sint-Antoniuskapel te Oosthove⁹. Het kapittel van de Sint-Pieterskerk verwisselde in februari 1735 een tinnen kandelaar tegen twee nieuwe mits 1 gulden op te leggen¹⁰.

Het kapittel liet ook de tinnen ampullen repareren¹¹ en kocht zelf een tinnen waterpot aan samen met een *schaelken* en een *wynmate*¹².

3. Alg. Rijksarchief Brussel (A.R.B.), *Rekenkamer*, nr. 12987: *Schoutsrek. Turnhout*, 1525, fol. 4.

4. A.R.B., *Rekenkamer*, nr. 12986: *Schoutsrek. Turnhout*, 1522, fol. 4 - Andriesen alias Boegaerts had te Wechelderzande een tinnen pot in zijn mouw gestoken doch teruggegeven toen hij zag dat de waardin de diefstal had bemerkt. A.R.B., *Rekenkamer*, nr. 12531: *Rek. Drossaard van Brabant*, 1534-35, fol. 3v^o.

5. E. VAN HEURCK, *L'Imagerie populaire de Turnhout*, in *Taxandria*, 9, 1912. Reproductie van dit mannekensblad (N. 185 B): houtsneden uit Holland.

6. Archief stad Turnhout (A.T.), *Rentmeestersrek.*, 1516-19, fol. 25v^o.

7. A.T., *Rentmeestersrek.*, 1539-41, fol. 17.

8. A.T., *Kerkrek.*, 1553-54, fol. 16v^o.

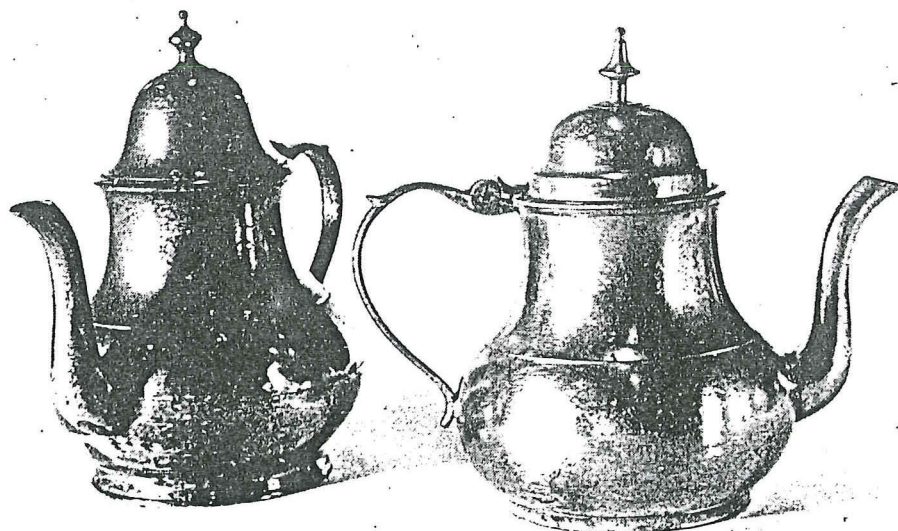
9. A.T., *Rek. Sint-Antoniuskapel*, 1718-1720.

10. Archief Sint-Pieterskerk (A.S.P.), *Rek. van het kapittel*, 1731-48, ad annum.

11. A.S.P., *Rek. van het kapittel*, 1748-55, ad 18 april 1754 en 29 augustus 1756.

12. A.S.P., *Rek. van het kapittel*, 1557-1565, fol. 74 v°.

1. Koffiekannen van Judocus van Gastel (H 20,8) en van F. Baeten (H 20) - Museum Taxandria, Turnhout.

Er werd soms zeer grote waarde gehecht aan een tinnen voorwerp, zoals door Katharina Meyenbosch. In haar testament van 11 juli 1505 liet zij een tinnen schotel na aan heer Johannes van Nabbeneyghen, die hiervoor vijf missen moest celebreren¹³.

In de 16e eeuw hechtten de mensen zoveel belang aan tin dat zij meer dan eens loterijen met tinnen prijzen inrichtten. Schutters en kerkmeesters aarzelden niet dit middel aan te wenden om hun financiële moeilijkheden te overwinnen¹⁴.

13. A.T., *Testamenten Sint-Pieterskerk*, fol. 2.

14. Om zulke groots opgevatte loterij in te richten diende de toelating van de overheid verkregen te worden. Zo vernoemen we:
 - toelating van 27 juni 1524 voor de Voetbooggilde van Nijvel om te mogen *opsetten sekere tynnen prysen*. A.R.B., *Rekenkamer*, nr. 20786: *Rek. J. van Rysel*, 1523-1524, fol. 29v°.
 - toelating van 30 juni 1525 voor de kerkmeesters van *boesshot* om loterij van *tinne* te organiseren. A.R.B., *Rekenkamer*, nr. 20786: *Rek. J. van Rysel*, 1524-25 fol. 27.

Waar is al het schutterstin gebleven? Hoeveel tin werd er niet uitgelooft voor de schietingen in de gilde zelf en voor de wedstrijden die door gilden of particulieren werden uitgeschreven¹⁵?

Voor welke voorwerpen werd tin aangewend? Men staat verstomd wanneer men in inventarissen opgetekend ziet de verschillende gebruiksvoorwerpen die door de tingieters werden gegoten. Uit de registers van verkopen der 16e eeuw geven we een opsomming van de diverse voorwerpen die er geveild werden. We vernoemen:

basseyn (A.T., *Reg. van Verkoop*, 1560-64, fol. 31 v°)

commekens (1546-54, fol. 126v^o; 1571-72, fol. 113)

cleyen commekens (1564-65, fol. 37v^o)

commen (1546-54, fol. 74; 1581-82, fol. 135)

croesen (1546-54, fol. 459; 1571-72, fol. 101)

croeskens (1546-54, fol. 27)

flessche (1546-54, fol. 299v^o; 1564-65, fol. 59)

flesken (1564-65, fol. 4)

fontaine (1546-54, fol. 294v^o)

waterfonteyne (1558-59, fol. 194v^o)

kandelaars (1558-59, fol. 158)

cortte candelers (1678-79, fol. 18)

- toelating van 26 april 1539 gegeven aan de *guldebruederen* van de handboog van de Jonge Gulde van St.-Antonius te Merchtem voor een *loterye van tinnerwerck*. A.R.B., *Rekenkamer*, nr. 20788: *Rek. L. du Blioul*, 1538-39, fol. 15v^o.

- toelating van 6 jan. 1559 n.st. geschonken aan de gezwoornen, dekens en guldebroeders van de Brusselse kolveniers om een *lotherye van thinne* in te richten. A.R.B., *Rekenkamer*, nr. 20790: *Rek. J. du Facuwez*, 1558-59, fol. 38.

- toelating van 14 maart 1560 n.st. aan de kerkmeesters van Ste. Woutruyden van Herentals voor de organisatie van een *lotherie van tynne*. A.R.B., *Rekenkamer*, nr. 20791: *Rek. J. de Facuwez*, 1559-60, fol. 23.

- toelating van 31 jan. 1565 n.st. voor het godshuis van de Kruisbroeders van 's-Hertogenbosch voor een *loterye van thenne*. A.R.B., *Rekenkamer*, nr. 20791: *Rek. J. de Facuwez*, 1564-65, fol. 9v^o-10.

15. Uit de talrijke gegevens halen we slechts aan:

- Booischot: staende prys van 204 p. ten (1688)

- Herselt: schietspel met tinnen prijzen (1700)

- Itegem: schietspel met prijzen van fijn Engels tin (1698)

- Langdorp: staende tennen prysen (1688)

- Mol: schietspel met 210 p. tin (1718)

- Olen: Staende prys van engels tenne op blasoen van 25 ruiten (1701)

- O.-L.-Vrouw-Waver: schietspel met zilveren en tinnen prijzen (1718)

- Stabroek: schietspel met tinnen prijzen (1698)

- Ukkel: schietspel met 8 zilveren en 8 tinnen prijzen (1717)

- Zemst: schietspel met zilveren en tinnen prijzen (1700).

Zie: E. VAN AUTENBOER, *De Sint-Sebastiaansgilde van Leuven, hoofdgilde van Brabant, geeft caerten* (1665-1736), in *Taxandria*, 42-43, 1970-1971, 37, 44, 45, 48, 50, 52, 58, 60 en 64.

lampe (1560-64, fol. 62; 1571-72, fol. 101; 1580-81, fol. 221v°)
lampet (1546-54, fol. 84 en 126v°)
becken met lavoir (1581-82, fol. 205v°)
lepel (1546-54, fol. 126v° en 162v°; 1558-59, fol. 158)

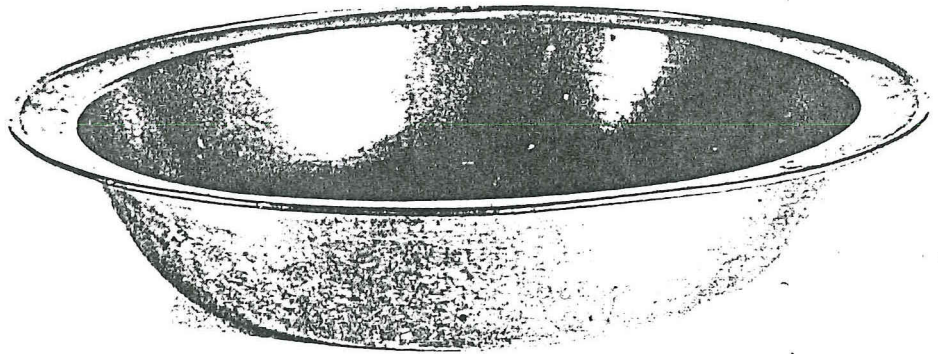
maten (1546-54, fol. 27 en 279; 1558, fol. 35v°)
maetkens (1578-79, fol. 124v°)
maetpot (1546-54, fol. 408)
gebrande mate (1546-54, fol. 379v°)
potmate (1546-54, fol. 135v°)
mèngelen (= vochtmaat) (1546-54, fol. 126, 126v° en 322)
mengelken (1546-54, fol. 22v°)
mengelcannen (1546-54, fol. 126)
toetmengele (1558, fol. 13)
wynmengele (1558-59, fol. 158)
mostaertpot (1546-54, fol. 126v°; 1558-59, fol. 258)

pinten (1546-54, fol. 162v°; 1581-83, fol. 20v°)
pintkens (1558-59, fol. 233v°)
pintcan (1546-54, fol. 149)
pintpotken (1564-65, fol. 4)
toetpintken (1546-54, fol. 497v°; 1558-59, fol. 158)
wynpint (1546-54, fol. 162v°)
potkens (1546-54, fol. 106 en 270v°)
bierpotten (1546-54, fol. 155, 270 v° en 322; 1558, fol. 155 en 270v°)
drinckpotten (1546-54, fol. 84)
eenen platten tennen drinckpot (1558-59, fol. 158)
oliepotken (1564-65, fol. 4v°)
ceulsche potten met tennen schelen (1558-59, fol. 158)
gescheelde schinckpotkens (1560-64, fol. 30)
pispotten (1546-54, fol. 7 en 200; 1558-59, fol. 158)
toetpot (1546-54, fol. 200, 327 en 431v°)
toetpotken (1564-65, fol. 4)
wynpot (1546-54, fol. 293; 1564-65, fol. 119v°; 1571-72, fol. 106v°)

ringen (1560-64, fol. 171 en 198v°)
tafelringen (1546-54, fol. 35)

saussieren (1546-54, fol. 162v°; 1581-83, fol. 20v°)
sautvaten (1546-54, fol. 59; 1560-64, fol. 30v°; 1571-72, fol. 113; 1581-83,
fol. 20v°)
hoogh saudtvat (1546-54, fol. 149)

2. Groentekom (H 7) van J.B. Decoster - Museum Taxandria, Turnhout.

- schalen (1581-83, fol. 135)
- schotels (1546-54, fol. 7)
- grote schotels (1558-59, fol. 158)
- klein schotels (1558-59, fol. 158; 1564-65, fol. 37v^o; 1578-79, fol. 18)
- schotelkens (1571-72, fol. 47)
- cleyne tenne rechtschotelkens (1558-59, fol. 158)
- boterschotels (1546-54, fol. 126 en 162v^o; 1560-64, fol. 76; 1571-72, fol. 113)
- sleeperkens (1546-54, fol. 385v^o)
- stoppen (1546-54, fol. 84)
- teempst (1546-54, fol. 348)
- trechter of trefter (1546-54, fol. 164 en 279)
- watervat (1558, fol. 15v^o; 1558-59, fol. 144).

In 1511 vermeldt een testament een tinnen kroon die vóór het altaar van het H. Sakrament in de Sint-Pieterskerk hing¹⁶.

Het testament van Weyndel sbruynen van het Begijnhof vernoemt ook een paar interessante tinnen voorwerpen. Het begijntje vermaakte op 30 juli 1506 aan Helena van Ysschot haar tinnen kandelaar: *in figuram viri habent in utraque*

16. J.E. JANSEN, *Jaargetijdenboek van het St.-Pieterskapittel te Turnhout in de XVe-XVIe eeuwen*, Turnhout 1924, 101, nota 1.

*manu unam musam, theutonice dmennenen metten pypen. Aan de notaris liet zij: pottum stanneum cum altis pedibus quo vinum fertur, theutonice den wynpot metten hoghen voeten*¹⁷.

Ruw tin werd eveneens in de koopdagen van de hand gedaan:

- 17 1/2p. Engels tin à 4 st. het pond (1581-83, fol. 306)
- 116 1/2p. Engels tin à 4 st. 1 oord het pond (1581-83, fol. 310)
- 16 p. Engels tin à 3 st. 1/2 bl. het pond (1581-83, fol. 17).

De inventaris van kanunnik Wouter van Hulsel, opgemaakt op 26 augustus 1556, geeft ons een denkbeeld van de hoeveelheid tinnen voorwerpen die een gefortuneerd persoon kon bezitten. We citeren:

Tennewerck: twee groote schotelen. Noch twee groote schotelen; sess groote schotellen van eenen slage, een dousyn middelbare schotellen van eenen slage. Een lampet met een becken, sessenveertich telioeren. Een half dousyn commekens, vyff tennen lepels, vier soutvatten, eenen tootpot, een half dousyn sauzieren, drye tennen pispotten, een half douseyn cleyn tenne potkens, twee ghelt stoopen, drye potten met hooge voeten, dryw bierpotten, twee mengellen, twee tenne croeskens, eenen tennen oliepot¹⁸.

Van in de 17e eeuw beginnen de inventarissen minder details over het tinwerk te geven. Er werd meer aandacht geschonken aan de kwaliteit en de hoeveelheid van het tin. Meestal werd het gewicht genoteerd. Een inventaris van 26 mei 1693 vermeldt:

Item bevonden in ten soe vande groote roos, cleyn roose als potten t'saemen hondert t'seventigh pont, ieder pont door malcanderen geschat op acht stuyvers, valet 68 - 6¹⁹.

Een andere inventaris van 19 januari 1695 geeft op:

In de keuken: 184 p. ten van de groote roose, cleyn roose ende ceur, t'pont door malcanderen geschat op negen stuyvers, valet 82 - 16²⁰.

Op een andere plaats vernemen we, gedateerd 25 januari 1734, dat er in het sterfhuys aanwezig was:

15 lb. ten cleyne roose à 7 strs. t'pont 5-5
26 1/2lb. ten groote roose à 9 strs. t'pont 11 - 181/2²¹.

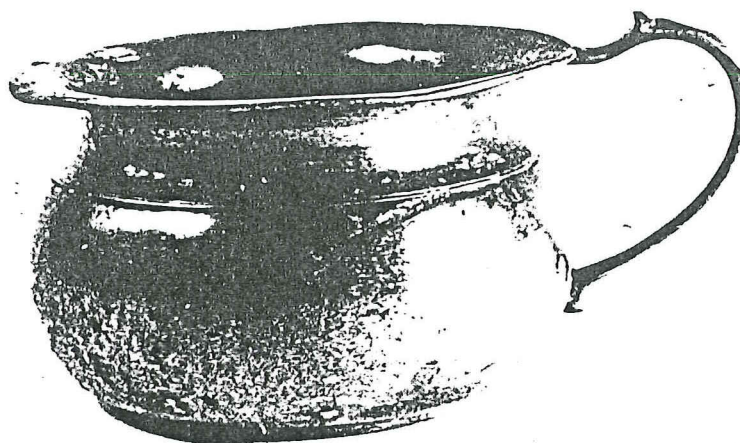
17. A.T., *Testamenten Sint-Pieterskerk*, fol. 12-13.

18. A.T., *Schepcnakten (S.A.)*, 1556-58, fol. 88.

19. A.T., *Scheydinge ende Drylinghe*, reg. 1071, ad annum.

20. A.T., *Scheyd. ende Deyl.*, reg. 1071, ad annum.

21. A.T., *Scheyd. ende Deyl.*, reg. 1074, fol. 128.

3. Waterpot (H 10,8) van A. Van Gastel - Begijnhofmuseum, Turnhout.

In een inventaris van 26 augustus 1739 lezen we:

tenne schotels, schotelkiens, talloeren ende talloorkens, treckpot, mosterpot,
commen etc. soo groote als cleyne roose a 70 lb. à 8 1/2 st. 28 - 0²².

Het sterfhuis van Anna Catharina van der Aa, gehuwd met Mathys Aerts
en moeder van vijf kinderen, bezat volgende tinnen voorwerpen volgens de lijst
van 29 sept. 1755:

127 lb. thin groote roos à 9 str. het pont, 7 lb. cleyne roose à 7 str. het
pont 56 - 9.
in de keuken:

188 lb. thin groote roos à 9 str. 26 lb. cleyne roos à 7 str. het pont 92 - 19.
2 1/2 lb. groote roos à 9 str. 12 lb. cleyne roos à 7 str. 5 - 15 1/2²³.

Deze droge opsommingen beletten niet dat andere inventarissen welsprekender
zijn. Het sterfhuis van Nicolaes Cuylen (+ 23 mei 1677), ouddeken van het

22. A.T., *Scheyd. ende Deyl.*, reg. 1074, fol. 160.

23. A.T., *Akten not. F. van Alphen*, 1754-59, ad annum.

kapittel en pastoor van het Begijnhof, bevatte, volgens inventaris van 28 mei 1677, het volgende tinwerk:

Tenne schotelen ende tenne telloiren. Item een lampetschotel met de pot daer toe behoorende; vier tenne groote schotelen; sesentwintich van de soorte daer naest volgende; vyffthien schotelen van de soorte daer weder naestvolgende; sesentsestich telloiren, vier waterpotten; een grote tenne comme; twee cleyn commekens, een tenne flesse, een bed-panne, een spu-becxkens, twee mostertpotten, een soutvat, twee tene lepels, eene tene servies opt schavot, vier cleyne schoteltjes, een tene lavoir, twee potberdekens²⁴.

In het zelfde jaar, op 10 november 1677, werd de inventaris opgemaakt van de bezittingen van wijlen E.H. Michiel Ludowickx, priester en kapelaan van het Begijnhof. Er waren:

18 tenne tellioren, dry tenne commekens, een tenne soutvat ende eenen mostaertpot, twee tenne waterpotten, derthien tenne schotelen soo groote als cleyne, een tenne croesken, een tenne wywatervaetjen²⁵.

Volgende tinnen voorwerpen werden in 1711 aangetroffen in het sterfhuys van onderpastoor Isaacq Anthony:

2 tenne candelaers, 1 tenne tellior, 2 dosyne tenne tellioeren, 1 tenne soutvat, peperbus ende mostaertpoth, 4 tenne lepels ende 4 fourquetten²⁶.

In de huisraad van wijlen Elisabeth Merttens noteerde men op 23 augustus 1747 volgende tinnen voorwerpen:

vier tenne maeuens, tenne commeken
een cleyn reck met vier tenne schotelen
lepelbert met derthien lepels, daeronder eenen koperen groote reck met vier tenne schotelen
commeke, peperbus, mosterpoth en sautvath, negen tenne tallooren
twee tenne kandealers
tennen treckpoth
drye tenne schotelen, een tenne teyl²⁷.

Al deze gegevens bevestigen zeer duidelijk dat tin voor de meest verscheiden voorwerpen werd aangewend²⁸, alhoewel vele van deze gebruiksvoorwerpen sinds de 17e eeuw ook uit ander materiaal zoals zilver en porselein werden vervaardigd.

24. A.T., *Akten not. M. Slaets*, 1677-98, fol. 51.

25. A.T., *Akten not. M. Slaets*, 1677-98, fol. 88.

26. A.T., *Akten not. J. Reys*, 1711 21, ad annum.

27. A.T., *Akten not. Fr. van Alphen*, 1747-50, ad annum.

28. Men vergelijk ook een prospectus dat de Mechelse tinggieter J. Reymenants liet drukken om zijn verschillende soorten tinnen voorwerpen aan te prijzen. VAN AUTENBOER, *a.w.*, 190-193.

Hebben de Turnhoutse tingieters al deze verschillende voorwerpen zelf gegoten? Was het voor hen lonend om daarvoor kostbare vormen aan te kopen? Het antwoord hierop luidt negatief. Inderdaad, op 26 juli 1569 verklaarden de Turnhoutse tingieters Ansem Paridaens, Glaude van der Veken en Hans van Meurs, toen zij ondervraagd werden over het maken en verkopen van tinnen flessen, dat zij deze zelf niet goten omdat zij deze in de vrijheid *qualycken quyt soude connen geworden*²⁹.

Het tin was zeer populair. Dit blijkt uit de huisbenaming *den Tennen Pot* welke wij aantreffen te Turnhout, wat geen uitzondering was omdat alle grote en kleine steden een huis met zulk een uithangbord bezaten. In Turnhout wordt deze *Tinnen Pot* vermeld dan eens in de Gasthuisstraat en dan eens aan de Cingel, doch hiermee wordt hetzelfde huis aan de Markt bedoeld³⁰.

Ook als toponiem vinden we een *tengietersvelt*³¹.

De tingieters van Turnhout waren niet talrijk genoeg om een zelfstandig ambacht te vormen: zij waren ook, zoals meestal elders, tegelijkertijd tin- en loodgieter. In de 17e eeuw is het aantal bekende tingieters kleiner dan in andere eeuwen: moeten we dit toeschrijven aan de armoede wegens de oorlogsomstandigheden of aan het feit dat sommige smeden ook iets van tin afwisten³²? Om toch enige bescherming te genieten sloten zij zich aan bij het ambacht der kramers, zoals wij konden vaststellen voor de 18e eeuw³³.

29. A.T., *Reg. manuale in causis Criminalibus*, 1567-82, fol. 67v°, 69v° en 71.

30. A.R.B., *Rekenkamer*, 45029, fol. 4: cijns *op huys en hoff aende merct den sallem*, nu *den tynnen pot*: o.: leys van tricht; w.: Jan Beckers. - In het cijnsboek van 1600 (*Taxandria*, nr. 7, 1935, 173): huis den Tennen pot aende merckt: o.: Peeter van Herck, cleermaecker e.a.; z.: erfgen. Huybr. Gevaert; w.: Peter de Seeldrayer e.a.; n.: de merckt. - A.T., *S.A.*, 1536-37, fol. 55; 1538-40, fol. 42 en 42v°; 1540-42, fol. 206v°. - De tinnen pot *aan de Cingel*: A.T., *S.A.*, 1550-52, fol. 331; 1552-54, fol. 124v° en 134v°; 1578-80, fol. 52v° en 100. - Zie nog: A.S.P., Hs. 34: *Extracten uyt Cyns en Rentboek*; A.T., *Manuael*, 1592-95, ad 7 okt. en 18 nov. 1595; 1600-03, ad 20 nov. 1601. - Een register van de 18e eeuw (A.T., *Reg.* 602; *Gasthuisstraat*, fol. 1) is duidelijk: *huys den tenne pot aende cingele vande merckt vooraen de gasthuysstraat*. - Het huis den Tennenpot, toebehorend aan de heer Louis Caron-van Hulsel, was gelegen aan de markt. *Stadsverslag Turnhout*, 1893, 110.

31. A.T., *Rentmeestersrek.*, 1545-46, fol. 19.

32. Zo vonden we in de verkoping van de meubelen van smid Jan de Wolf (15 dec. 1558): 1 tenne panne om tenne by te smelten. A.T., *Reg. van Verk.*, 1558-59, fol. 20.

33. De tingieters waren ondergebracht bij de kramers te Antwerpen, Bergen-op-Zoom (1480), Breda (1447, maar zelfstandig in 1681), 's-Hertogenbosch (1503), Namen, Amsterdam (tot einde 16e eeuw) en Maastricht. VAN AUTENBOER, *a.w.*, 18; DUBBE, *a.w.*, 24-25 en 97; W.H. TH. KNIPPENBERG, *Tinnegieters in Noord-Brabant*, in *Brabants Heem*, 30, 1969, 70.

DE TINGIETERS

De 15e eeuw

Slechts één tingieter is ons uit deze periode bekend: JAN MYS. Deze *teenghieter* wordt samen met zijn vrouw vermeld in het jaargetijdenboek van Sint-Pieterskerk te Turnhout op 13 juni 1479³⁴ evenals in het obituarium van de priorij van Korsendonck³⁵.

Jan Mys, *tennenpotgieter*, vinden we meermaals terug in de domeinrekeningen als leverancier van lood voor het kasteel: 26 p.³⁶, 12 1/2 p.³⁷ en 864 p.³⁸. Daar bleef het niet bij. J. Mys, de *teneghieter*, vermaakte en vergoot het loden gewicht van de waag en maakte het zwaarder³⁹. Later zorgde hij voor 4 loden gewichten voor deze waag omdat de vroegere – in steen – door de tijd versleten waren en dienden vervangen te worden⁴⁰. Het was vanzelfsprekend dat deze gewichten juist moesten zijn. In de 16e eeuw werden de kramers, vettewariers en beenhouwers verplicht een goed gewicht te gebruiken: indien ze in het bezit werden gevonden van een té licht gewicht, dan moest dit in twee geslagen worden en bovendien werd een boete van 1 p. per slecht gewicht opgelegd⁴¹.

34. JANSEN, *Jaargetijdenboek*, 71.

35. J. VAN DEN GHEYN, *L'obituaire du pricuré de Corsendonck*, Antwerpen 1901, 2 (Overdruk van *Ann. de l'Acad. Royale d'Archéologie de Belgique*, 53).

36. A.R.B., *Domeinrek.*, 1440-41. We gebruikten hiervoor de nota's genomen door A. VAN BALLAER, genomen in Rekenkamer en die op het stadsarchief van Turnhout berusten.

37. A.R.B., *Domeinrek.*, 1455.

38. A.R.B., *Domeinrek.*, 1472-73.

39. A.R.B., *Domeinrek.*, 1456-57.

40. A.R.B., *Domeinrek.*, 1466-67. – De gewichten van de waag werden enkele jaren later hermaakt en verzwaard. A.R.B., *Domeinrek.*, 1474-75. Nog later werden ze terug verzwaard en geijkt. A.R.B., *Domeinrek.*, 1484-85.

41. A.T., *Oud Keurboek*, fol. 84v°. – R. PLETTERS, *De keuren van Turnhout (1550)*, in *Taxandria*, n.r. 29, 1957, 102. – In de 17e eeuw werd door de magistraat op 19 februari 1679 en 19 mei 1680 een ordonnantie gepubliceerd op *stuck van ghewicht ende maeten, iecken der potten, etc.* Iedereen die droge en natte maten gebruikte voor klanten, moest deze maten en gewichten behoorlijk doen maken en laten ijken door de keurmeesters van de vrijheid: indien men dit naliet, dan moest men 6 guld. boete betalen en verbeurde men de maten of gewichten. De herbergiers moesten ook zorgen voor hun potten, pinten en stopen. A.T., *Keurboek* (reg. 1165), fol. 22 – Omdat de herbergiers en tappers praktisch geen geijkte potten en pinten gebruikten, vaardigde het stadsbestuur op 17 juni 1775 en 3 maart 1776 een politieke ordonnantie uit: de herbergiers en tappers moesten hun potten, pinten, stopen en andere maten doen ijken in de hal door de keurmeesters. Voor elk ongeijkt stuk dat ze daarna zouden gebruiken, zouden ze 4 guld. moeten neertellen. A.T., *Keurboek* (reg. 1165), fol. 124-124v°. – Henricus Peeters leverde toen een instrument om potten en pinten te ijken. A.T., *Burgemeestersrek.*, 1775-77, fol. 171v°. – Op 13 november 1728 verklaarde de schepenen van Turnhout dat de ingezetenen van Schoonbroek elk jaar hun gewichten en maten (droge en natte), potten en pinten moesten brengen zo dikwijls als de *pollicymeesters ten ceur ende ten eyck syn sittende* en zo dikwijls de magistraat het beval. De pollicymeesters deden ook hun ronde om frauden te voorkomen. A.T., *Dossier Schoonbroek*. – Over maten en gewichten, zie o.a. *Oudheid en Kunst*, 2, 1906, 79, en 20, 1935, 29 (Keure van Geel); *Meded. van de Kunst- en Oudheidk. Kring Herentals en Omstreken*, 2, 1935, 13-15; *Taxandria*, n.r. 16, 1950, 180-181 en 185.

Jan Mys was een man die zijn deel heeft gehad aan het openbaar leven: hij was gezworene in 1466 en 1467 alsook schepen in 1475⁴².

Van zijn familiale toestand weten we echter niets af: heeft hij kinderen gehad die naar Antwerpen zijn uitgeweken of was hijzelf uit de Scheldestad afkomstig⁴³?

De 16e eeuw

JAN VAN DEN BERGHE

Op 20 maart 1525 bevestigden de Turnhoutse schepenen Goyvaert Bogaerts en Lauwereys Oeyen dat Jan van den Berghe, *tenghieter*, en Hendrick de Cuyper, ketelaar, burgers en ingezetenen van de vrijheid waren en dat zij hun goederen vrij van elke tol in Brabant mochten vervoeren volgens een privilegie van de hertogen van Brabant⁴⁴.

Jan de Cleerck alias van den Berghe, *theengieter*⁴⁵, was de zoon van Michiel en van Margriet Hermans⁴⁶: hij had een broer Michiel⁴⁷ en waarschijnlijk nog een andere, Jacob⁴⁸.

Tingieter Jan van den Berghe was gehuwd met Margriete Pynaerts, die vóór 3 maart 1533 n.st. was overleden. Inderdaad, op die dag werden de goederen gedeeld tussen Jan van den Berghe enerzijds en Machiel van den Berghe en Claus Meyenbosch, respectievelijk momboir en toesiender van de wettige kinderen anderzijds⁴⁹. Dit overlijden kan nog vroeger worden geplaatst nl. vóór 6 april 1532 toen Jan van den Berghe en de momboir met de toesiender van

42. R. PEETERS, *Het oude schependom te Turnhout*, in *Stadsverlag*, 1950-51, 98-100 en 101. Was Jan Mys, gezworene in 1446 en schepen van 1447 tot 1450, onze tingieter? Of een familielid?

43. De Antwerpse schepenregisters vermelden volgende tingieters:
Jan van Riemen (1479). Stadsarchief Antwerpen (S.A.A.), *Schepenregister*, nr. 93, fol. 310.
Jan Mys alias van Riemen (1511). S.A.A., *Schepenregister*, nr. 140, fol. 141.
Cornelis Mys (1506). S.A.A., *Schepenregister*, nr. 130, fol. 132.
Cornelis Mys alias van Riemen (1545). S.A.A., *Schepenregister*, nr. 215, fol. 2v^o en 215.
Henric van Riemen (1528). S.A.A., *Schepenregister*, nr. 191, fol. 191 en 556.

44. A.T., S.A., 1524-25, fol. 140.

45. A.T., S.A., 1522-23, fol. 56.

46. Op 3 september 1524 kocht Jozyne Sykens erfelijke cijnzen van tenghieter Jan van den Berghe als gemachtigd van zijn ouders (Machiel en vrouw Margriet Hermans), van Jacob van der Hoeven gehuwd met Barbel Hermans (Antwerpen), Jacob en Herman Hermans, Augustyn en Peerken, zonen van Willem (momboir: Wouter Theeus en toesiender: Jan van den Berghe) en Alyt Hermans gehuwd met Thomas Vereertheze. De erfelijke cijnzen waren afkomstig van hun vader Gheert Hermans. A.T., S.A., 1524-25, fol. 96v^o-97.

47. Vgl. A.T., S.A., 1532-34, fol. 66 en 84.

48. Vgl. A.T., S.A., 1536-37, fol. 281v^o: Jacob van Berghen wylen Michielss.

49. A.T., S.A., 1532-34, fol. 188-189v^o en 189v^o-190. In deze erfscheiding leren we de dochter Lynken en de zonen Willem en Hendrik (19 j. oud) kennen. Margriet Pynaerts zelf was de dochter van Hendrick. Vader J. van den Berghe zou zorgen voor zijn kinderen: eten, drinken, kleding alsook *ieder ter scholen gaende ende een ambacht te leren*.

zijn kinderen het huis aan de Cingel aan Jan Oeyen verkochten⁵⁰. Was het dit huis dat hij op 21 januari 1523 n.st. verworven had van Kathelyn Henrick sHertoghendochter⁵¹?

Jan van den Berghen deed op 19 maart 1552 n.st. het huis *den tennen pot* van de hand: Adriaen Knechts werd de nieuwe eigenaar⁵².

Frederick Derghent verkocht op 27 juni 1532 een erfelijke rente aan Jan van den Berghe en zijn broer Michiel tot behoef van de kinderen van eerstgenoemde⁵³.

Het echtpaar Jan van den Berghe-Margriet Pynaerts had op 5 augustus 1539 vijf kinderen in leven: Willem, Lynken, Hendrick, Machielen en Lysken. Hendrick (°1515) was gehuwd en eiste zijn deel van de erfenis op⁵⁴.

Wanneer overleed onze tingieter? De sterfdag van Jan van den Berghe dient geplaatst te worden na 19 maart 1552 n.st.⁵⁵: op deze datum wordt hij nog in een akte vermeld.

De kerkrekeningen⁵⁶ en de rentmeestersrekeningen⁵⁷ maken melding van Jan van den Berghe. Van zijn werken is niets overgebleven en zijn merken bleven onbekend. Wordt hij ook *Johannes Thenghieter*⁵⁸ genoemd?

PARIDAENS

De familie Paridaens leverde het bewijs dat de tingieterij erfelijk was want verschillende tingieters van die naam duiken uit de archieven op. Op 21 april 1541 legden de kinderen van Jan Paridaens en Oda van Dommelen de belofte

50. A.T., S.A., 1532-34, fol. 16 en 16v°. - Dit huis grensde aan de Cingel (O.), de erven van Jan Oyen en Machiel Ghysen (west), de erve van Jan van halst (?) (oosten) en de erve van Jan Oyen (zuiden). - Jan van den Berghe zou het huis verlaten en mocht het huis De Drie Koningen (eigendom van Jan Oyen) gebruiken. A.T., S.A., 1532-34, fol. 16v°-17.

51. A.T., S.A., 1523, fol. 93. Dit huis werd begrensd door *sheerenstracte* (noorden), de erve Jan Oeyen (west), de erve van de erfgenamen van Jan Laureys (zuiden) en de erve van Jan de plattynmakere (oosten). Of was het dit huis dat hij op 22 november 1524 verkocht aan Weyn Diercx en Margriet Pynaerts? Deze woning aan de Cingel werd begrensd door de Cingel (noorden), de erve Cornelis Boeckheze kint (oosten), de erve Jan de Mombaer (zuiden) en nelten Woeyts (westen). A.T., S.A., 1524-25, fol. 25 en 119v°.

52. A.T., S.A., 1550-52, fol. 331. - Het kapittel van Sint-Pieter kocht in 1546 een jaarlijkse erfelijke rente van 4 Rijns gulden op dit huis. A.S.P., *Rek. Fabrick: Renten*, 1508-1644, fol. 83.

53. A.T., S.A., 1532-34, fol. 66 en 68. Op 24 okt. 1529 en 25 febr. 1533 n.st. wordt Jan van den Berghe vernoemd als momboir van Laureys Pynaerts, zoon van Merten en Griete Steymans. A.T., S.A., 1529-30, fol. 85v° en 1532-34, fol. 165v° en 166.

54. A.T., S.A., 1538-40, fol. 25-25v°. Peeter van Utrecht was momboir en Claus Meyenbosch toesiender van de kinderen. Joris Ledder werd *behout oom* genoemd.

55. Zie nota 52.

56. A.T., *Kerkrek.*, 1524-27, fol. 1v°; 1534-36, fol. 28.

57. A.T., *Rentmeestersrek.*, 1525-26, fol. 4v°: Jan den tenghieter werd naar Antwerpen gezonden voor *terace int Bier gebrouwen*.

58. In 1518 vonden we een *Joh. thenghieter* als deken van een gilde. A.T., *Testamenten Sint-Pieterskerk*, 137. Was het Jan van den Berghe? Welke gilde? De rederijderskamer? - Lynken Tenghieters Jansdochter kocht op 2 aug. 1549 een slapelaken. A.T., *Reg. van Verk.*, 1546-54, fol. 178.

af dat hun broer Jan, na de dood van hun vader te Turnhout, in de erfenis zou mogen meedelen: het waren Huybrecht⁵⁹, Paridaen, Cornelis, Lysbeth met haar man en momboir Jan van Dorne voor haar en haar zuster Kathelyne met haar man en momboir Jan Wouters, en Thomas⁶⁰.

Cornelis Paridaens, uit Hulsel, verkocht op 23 augustus 1554 zijn huis en hof in de Potterstraat (*het groot huys*) aan zijn zoon Ancem, zoals hij het zelf had gekocht van zijn broers en zusters als erfgenamen van hun vader Jan⁶¹. De familie schijnt niet van Turnhout afkomstig te zijn. Vader Jan Paridaens vertoefde reeds in 1525 in de Vrijheid: op 24 mei van dit jaar verkocht tingieter Jan Paridaens een jaarlijkse erfelijke rente van 30 st. aan Jan Kempes voor diens zuster Cornelia⁶². Hij was overleden vóór 13 sept. 1550 wanneer zijn kinderen het huis *de Sterre* in de Potterstraat van de hand deden⁶³. Dit overlijden wordt bevestigd door de kerkrekeningen die in februari 1550 de uitvaart van Jan de tengieter vermelden⁶⁴.

Aan de stad leverde Jan Paridaens *een mengelken* en *een pintmaet*; hij vergoot ook 4 potten op het vrijheidshuis⁶⁵. Voor het kasteel mocht hij 2 p. *scotellens* in rekening brengen evenals 3 p. *grauwten* om te *souderen*⁶⁶.

Ancem Paridaens, zoon van Cornelis en kleinzoon van Jan, werd geboren in 1530⁶⁷. Hij huwde met Catlyne Canters, die na zijn dood – vóór 1 december

59. Huybrecht Paridaens, gehuwd met Franchyne Vincx, verkocht op 29 mei 1534 een rente aan Juete Kempes. A.T., S.A., 1534-36, fol. 39. – Op 23 dec. 1567 werd de *weduwe huybrecht tenneken* begraven. A.T., *Kerkrek.*, 1567-68, fol. 7v°. Was zij de weduwe van H. Paridaens? Deze was vóór 25 juni 1566 overleden: er waren vier kinderen nl. Barbara (gehuwd met Willem van den Plassche), Elizabeth, Hubrecht en Isabel. A.T., S.A., 1566-68, fol. 40v°.

60. A.T., S.A., 1541-42, fol. 200v°-201.

61. A.T., S.A., 1554-56, fol. 80. – Op 23 aug. 1554 verkocht Ancem Paridaens een erfelijke rente op het groot huis in de Potterstraat (zuid: de kinderen Paridaens) aan heer Adriaen vander Waerden, priester tot Hulsen. A.T., S.A., 1554-56, fol. 80.

62. A.T., S.A., 1525-26, fol. 23v°-24.

63. A.T., S.A., 1550-52, fol. 56. De kinderen waren: Huybrecht, Paridaen, Thomas, Katelyne (gehuwd met Jan Wouters), Lysbeth (gehuwd met Jan van Dorne), de overleden Marie (gehuwd met Geert Cantforts en kinderen Jan, Adriaen en Cornelia), Jan (momboir: Ancem van Dommelen en toesiender: Huybrecht Paridaens). De broers en zusters verkochten het huis aan hun broer Cornelis. Op 13 september verkochten de broers en zusters hun deel van het huis palend aan de Sterre, aan Paridaen Paridaens. A.T., S.A., 1550-52, fol. 56v°. Cornelis Paridaens kocht van hen nog een akker. A.T., S.A., 1550-52, fol. 57. – Jan Paridaens werd ook Tenneken genoemd. A.S.P., *Fructus Variar. Prebendarum*, fol. 19 en 33.

64. A.T., *Kerkrek.*, 1549-50, fol. 15v°. – Een Jan Paridaens Janss. uit Turnhout, kramer van beroep, werd op 2 sept. 1563, poorter van Antwerpen. VERBEEMEN, *Emigratie uit de Antwerpse Kempen*, in *Oudheid en Kunst*, 36, 1953, 52. Reeds op 19 febr. werd koopdag gehouden ten verzoeken van de kinderen en de erfgenamen van Jan Paridaens: Ancem Paridaens was momboir en Huybrecht Paridaens toesiender van Hansken, zoon van Jan en Oeken van Dommelen. A.T., *Reg. van Verk.*, 1546-56, fol. 191v°.

65. A.T., *Rentmeestersrek.*, 1533-35, fol. 16v°.

66. A.R.B., *Domeinrek.*, 1539-40. – Goyvaert Peeters leverde dit jaar 64 p. *orgeloots* om *stoploot* te maken.

67. A.T., *Reg. manuale in causis criminalibus*, 1567-82, fol. 67v°. A.P., 39 jaar, getuigde op 26 juli 1569 over het maken van flessen. – Op 24 maart 1563 kocht Ancem Paridaens, *tenghieter*, een *bombasynen wambeys*. A.T., *Reg. van Verk.*, 1560-64, fol. 185.

4. Schenkan (H 28,7) van Judocus Van Gastel - Begijnhofmuseum, Turnhout.

1571⁶⁸ - hertrouwde met Geerd Jacobs⁶⁹. Ancem had vier kinderen: Andries Paridaens werd hun momboir en Hendrick Canters hun toesiender⁷⁰.

Ancem Paridaens bezorgde 5 *looten buyskens*, elk met een *hoof vol gatens om in de ontfangers van de fontaine* van het kasteel geplaatst te worden⁷¹.

Ten verzoeke van Willem Aerts, momboir en Hendrick Canters, toesiender van de onmondige kinderen van wijlen Ancem Paridaens, gehuwd met Cathl. Canters, werd op 20 april 1572 koopdag gehouden. Glaude van der Veken, tingieter, werd er de nieuwe eigenaar van *twee oirvormen* voor de som van 26 1/2 st., de weduwe kocht voor 13 1/2 st. een potvorm in en Govaert Paridaens schafte zich voor 7 1/2 st. de werkbank aan⁷².

68. A.T., *Weesboeck*, 1558-77, ad annum.

69. A.T., *S.A.*, 1578-80, fol. 4. - Op 15 maart 1573 werd een kind van Ancem Paridaens begraven. A.T., *Kerkrek.*, 1572-73, fol. 8.

70. A.T., *S.A.*, 1576-78, fol. 15v^o.

71. A.R.B., *Domceinrek.*, 1554-55. - Jan Thioenemans (Thuynemans) uit Antwerpen leverde in dit zelfde jaar ook lood.

72. A.T., *Reg. van Verk.*, 1571-72, fol. 17v^o-19v^o.

Deze laatste koper, Goeysvaert Paridaens, was eveneens een tinghieter, zoals vermeld staat in 1549 toen hij als getuige optrad⁷³. Hij was gehuwd met Catlyne Leemans, weduwe van Hans of Jan Embrechts⁷⁴ en werd op 2 sept. 1578 begraven⁷⁵. Zijn erfgenamen waren: Thys, Stynken (gehuwd met Peeter Aerts), Magriet (gehuwd met Paridaen Goeysvaerts) en de onmondige kinderen van wijlen Hans (mombour: Jan Leemans en toesiender: Joris van Hoeck)⁷⁶.

Was Goeysvaert een broer van Ancem? En wie was Eysen Paridaens, *tenghieter*, die in 1552 aankopen deed op een koopdag⁷⁷?

VAN MEURS

Op 4 maart 1551 n.st. kocht Hans van Muers een *wyncanne* op een veiling⁷⁸. Enkele maanden later, op 12 juli 1551, verwierf hij het poorterschap van Turnhout: Hendrik Bogarts en Ruyter van Nimmeghen bleven toen borg voor Hans van Muers, *tenghieter*⁷⁹. Spijtig genoeg werd niet vermeld van waar hij afkomstig was. Wij kunnen alleen maar vermoeden dat hij uit Noord-Brabant of een dichtbijgelegen streek kwam. Van zijn vrouw Mechtelt Duyckart weten we wel iets meer. Op 17 juli 1555 gaf zij, dochter van wijlen Mathys, geboren te *Rummunde in Ghelderlandt*, ingezetene der vrijheid Turnhout, met toestemming van haar echtgenoot, toelating om een legaat in ontvangst te nemen⁸⁰.

Jan van Meurs werd geboren in 1529⁸¹ en overleed tussen 19 januari 1579⁸² en 16 januari 1581⁸³, en waarschijnlijk in 1580⁸⁴. De kerkrekeningen van dit jaar noteren nog een uitbetaling van 15 st. voor de levering van een oliebusse *om theylich olye daarmede te halen* te Antwerpen⁸⁵.

De vrouw van Jan van Muers werd op 10 februari 1585 begraven⁸⁶.

73. A.T., S.A., 1548-50, fol. 169v^o.

74. A.T., S.A., 1542-43, fol. 131v^o. Catlyne Leemans, gehuwd met G. Paridaens, was weduwe van Hansken Embrechts (geboren te Turnhout), die dienst had gedaan voor de koning in de bende van de prins van Oranje. Zijn broers waren mr. Peeter en mr. Gheerd. De weduwe verkocht het huis de Bonten Mantel (aan de Cingel) op 4 juli 1543 aan Stoffel van Hoeck. A.T., S.A., 1564-66, fol. 136v^o.

75. A.T., *Kerkrek.*, 1578-79, fol. 7v^o.

76. A.T., *Reg. van Verk.*, 1578-79, fol. 169.

77. A.T., *Reg. van Verk.*, 1546-54, fol. 278 (aankoop van yseren braetpanne) en fol. 348 (aankoop van telioeren).

78. A.T., *Reg. van Verk.*, 1546-54, fol. 244v^o.

79. A.T., *Poortersboek*, 16e-17e eeuw, ad annum.

80. A.T., S.A., 1554-56, fol. 243.

81. Vgl. A.T., *Reg. manuale in causis criminalibus*, 1567-82, fol. 71.

82. A.T., *Reg. van Verk.*, 1578-79, fol. 135v^o.

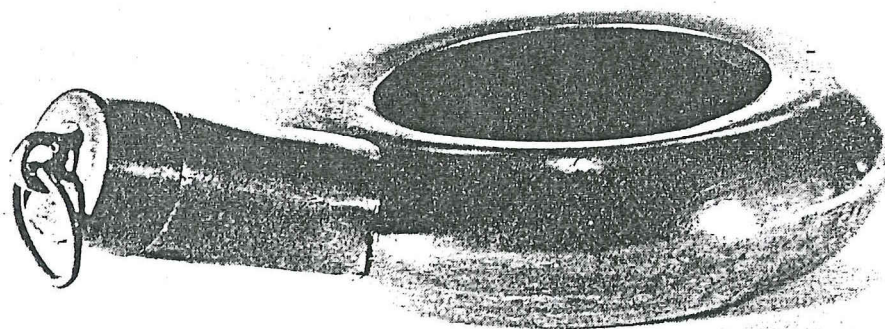
83. A.T., *Reg. van Verk.*, 1581-83, fol. 16v^o.

84. Op 14 maart 1581 werd de uitvaart van Jan van Meurs met eenen kinde genoteerd. A.T., *Kerkrek.*, 1580-81, fol. 12. - Op 24 okt. 1562 werd een buitenkind begraven dat bij tenghieter Jan van Muers inwoonde. A.T., *Kerkrek.*, 1562-63, fol. 6v^o.

85. A.T., *Kerkrek.*, 1580-81, fol. 19.

86. A.T., *Kerkrek.*, 1583-85, fol. 35v^o.

5. *Bedpan van J.B. Decoster - Museum Taxandria, Turnhout.*

De ingeweken Hans van Muers, ook Hans Tengieters genoemd⁸⁷, kan beschouwd worden als de stamvader van de grote familie van Meurs die in de volgende jaren en eeuwen in Turnhout verbleef⁸⁸. Van hem kennen we een zoon nl. Jan of Hans, die de jonge werd genoemd⁸⁹. Hij huwde op 26 febr. 1585 Elisabeth Walschaerts, maar was vóór 10 december 1590 overleden: op die dag werden zijn bezittingen onder de hamer gebracht ten verzoeken van Mathys van Meurs, momboir en mr. Jan Walschaerts, toesiender der onmondige kinderen⁹⁰. Er werd o.a. verkocht:

zeker gereetschappe vanden tenghieten (aangekocht voor 5 st. door Mathys van Meurs)

87. A.T., *Reg. van Verk.*, 1560-64, fol. 175: aankoop van ten en oude ten door Hans Tengieters alias van meurs.

88. Zie over deze familie: J. HENDRICKX, *Oude Turnhoutse families: De familie van Meurs*, in *Taxandria*, n.r. 17, 1951, 46-59.

89. A.T., *Reg. van Verk.*, 1578-79, fol. 124 en 135v^o. - Hij kocht o.a. in 1583 116 1/2 p. *engels ten*. A.T., *Reg. van Verk.*, 1581-83, fol. 300.

90. A.T., *Reg. van Verk.*, 1587-90, ad annum. - Het kapittel kocht in de 17e eeuw voor 26 st. een *vormken om daer in te gieten loot voor de celebranten*. A.S.P., *Rek. Fabrick*, 1585-1633: *Rek.* 1612-15.

*ander gereetschap (5 st.)
een aenbeeldeken, drie hamers, loot, tin, een vorme voor een lampe (samen ver-
kocht voor 28 st.).*

Mathys van Meurs, broer (?) van Jan, kocht dus de gereedschappen van de tingieterij, maar heeft hijzelf dit ambacht uitgeoefend? Hij overleed op 23 november 1603 en zijn huisvrouw Hadewigis Merckx op 19 oktober 1624: zij waren op 28 november 1584 gehuwd. Volgens zijn grafschrift zou Mathys koopman zijn geweest⁹¹, een beroep dat we ook voor Sebastiaan van Meurs kunnen aanvaarden⁹².

Onze tingieters oefenden tegelijkertijd het beroep van loodgieter uit. In 1552-53 zorgde *Hansken de tengieter* voor een *looten appel boven dat huysken*⁹³. Hans van Meurs soldeerde drie buizen⁹⁴ en leverde op 8 september 1562 *souldure* voor de schaliedekkers⁹⁵. Van Jan van Meurs weten wij dat hij *het soldeersel* voor de buizen van de fontein van het kasteel bezorgde. Hij had 67 voeten buizen vervaardigd en gesoldeerd met verschillende *ellebogen oft winckelhaken* en platen om de houten buizen te nagelen. Hij leverde eveneens *een looten hoofd opten standairt* zonder te vergeten *de drie loten buyzen* en *drie pypkens dair de fontaine duer sprinckt*⁹⁶. Tengieter Hans van Meurs vormde uit lood twee nieuwe leeuwekoppen met twee nieuwe *buyskens doir hair muylkens dair de fontaine inde blauwen kelckt doer springen, mits dien doude hoofdekens by de soldaten afgetrocken ende genomen waeren*⁹⁷.

Hansen de tingieter kocht van de kerkfabriek 93 1/2 p. lood en 67 p. oud lood⁹⁸. Jan de tingieter soldeerde aan *het cleyn toernken* van de Sint-Bavokerk van Oud-Turnhout⁹⁹.

Als laatste activiteit van tingieter Hans van Meurs mogen wij tenslotte vermelden: hij kreeg een vergoeding omdat hij de gewichten van de waag geijkt en *gejustificeert met loet* had¹⁰⁰.

91. HENDRICKX, *a.w.*, 47. - Hij leverde o.a. lood voor een goot. A.T., *Kerkrek.*, 1597-98, fol. 13. - Een Hans Theeus verkocht ook lood. A.T., *Kerkrek.*, 1578-79, fol. 19.
92. Seb. van Meurs was leverancier van lood. Zie nota 125.
93. A.T., *Rentmeestersrek.*, 1552-53, fol. 13.
94. A.T., *Rentmeestersrek.*, 1563-65, fol. 7.
95. A.T., *Rentmeestersrek.*, 1563-65, fol. 23.
96. A.R.B., *Domeinrek.*, 1555-56.
97. A.R.B., *Domeinrek.*, 1555-56.
98. A.T., *Kerkrek.*, 1568-69, fol. 11v°.
99. A.T., *Kerkrek. St.-Bavo*, 1562-63.
100. A.R.B., *Domeinrek.*, 1557-58.

VAN DER VEKEN

Van in 1571 stellen we de aanwezigheid van tingieter Glaude van der Veken op koopdagen vast: hij verwierf er tinnen schotels en potten¹⁰¹. Hij woonde in 1571 nog niet lang in de vrijheid zoals blijkt uit een verklaring die hij en twee andere tingieters op 26 juli 1569 aflegde. Hij getuigde toen dat hij alhier, *binnen deser vryheit noch soe seer lanck nyet gewoont en heeft*. Op dat ogenblik had hij de ouderdom van 36 jaar bereikt¹⁰².

Het heeft er de schijn van dat Gl. van der Veken van Turnhoutse afkomst was, maar dat hij zijn ambacht in Antwerpen heeft geleerd, en wel bij familieleden die ook tingieter waren. Op 16 maart 1558 n.st. kwamen twee partijen de verkoop van een erfelijke rente op een huis in de Potterstraat laten acteren¹⁰³. Voor de eerste *cloefte* verschenen: Gheert Ackermans namens zijn vrouw Anna van der Veken en ook namens Philippus en Glaude van der Veken (zonen van Claus)¹⁰⁴, Margriet van der Veken (zuster van Anna en gehuwd met Lauwereys van der Watere)¹⁰⁵, Philips van der Veken als momboir en Jan uyster Hellicht als toesiender van het kind van wijlen Johanna van der Veken, Philips van der Veken, momboir en Jan Lenaerts als toesiender van de kinderen wijlen Jan van der Veken, alle samen ook voor Adam van der Veken die in het buitenland vertoefde. Voor de tweede kavel kwamen *tengieter* Peeter van der Veken uit Antwerpen voor hem en voor Franchois¹⁰⁶, Jan en Corst van der Veken, zonen van wijlen Franchois.

We kennen een Peeter van der Veken Clauss., die via Westerlo uitweek naar Antwerpen waar hij op 8 april 1547 poorter werd¹⁰⁷. Is hij verwant met Glaude?

Glaude van der Veken bleef ook niet in de Vrijheid wonen: evenals Peeter kwam hij langs Westerlo in Antwerpen en werd er op 22 oktober 1593 als poorter ingeschreven¹⁰⁸.

101. A.T., *Reg. van Verk.*, 1571, fol. 1: hij kocht toen een *tennen schotel* en Ansem Paridaens was borg; 1571-72, fol. 19v°, 46v°, 47, 102v°; 1579-80, fol. 59v° en 65.

102. A.T., *Reg. manuale in causis criminalibus*, 1567-82, fol. 69v°.

103. A.T., S.A., 1556-58, fol. 346-347v°.

104. In een akte van 16 maart 1558 n.st. worden Glaude en Philips zonen van wijlen Claus vernoemd en wordt Peeter van der Veken, *tengieter* te Antwerpen vermeld. A.T., S.A., 1556-58, fol. 346-347v°.

105. Op 19 maart 1576 was Margriet van der Veken (gehuwd met Jac. van Loenhout) ongeveer 52 jaar oud. A.S.P., *Liber Ad. Capituli*, 1573-1610, fol. 24.

106. Uit een akte van 1579 blijkt dat Peter van der Veken gehuwd was met Hildegonde Libberts. Hij was in compagnie geweest met Jan van Eeckhoven voor het verkopen van lood. Zij hadden de winkel overgenomen van Franchois van der Veken (Antwerpen). A.R.B., *Raad van Brabant*, 660, nr. 177. - In Antwerpen ontmoetten we reeds in 1530 een tingieter Franchois van der Veken. S.A.A., *Schepenregister*, nr. 298, fol. 34.

107. VERBEEMEN, *a.w.*, 61.

108. VERBEEMEN, *a.w.*, 61. - Glaude was toen 60 jaar oud! Op 14 nov. 1578 was er nog een kind van hem begraven geworden. A.T., *Kerkrek.*, 1578-79, fol. 9.

Onze Turnhoutse tingieter Glaude was in elk geval verwant met Geert Ackermans, die na de beeldenstorm op 19 oktober 1568 uit de Vrijheid werd verbannen. Geert was gehuwd met de zuster van Glaude nl. Anna, dochter van Claes en Margriet¹⁰⁹.

Naast deze bekende tingieters duiken er in de dokumenten namen van tingieters op, maar dat is dan ook het enige spoor dat zij nalaten.

Een HENDRICK DE TENGIETER ontving omstreeks 1546 de som van 4 st. *van de stopen te schelen die Lucas heeft doen maken*¹¹⁰.

Als koper van 6 *sauchierkens* wordt op 5 april 1565 n.st. *tengieter* WILLEM HERMANS genoteerd¹¹¹. Op 24 mei d.a.v. verwerft hij een tinnen wijnpot¹¹², op 8 juni een paar slapelakens¹¹³ en op 27 juni *maten*¹¹⁴. Was hij verwant met tingieter Jan van den Berghe wiens vrouw Margriet Hermans was?

De schepenakten citeren een *tenghieter* JAN CRUYT, gehuwd met Anna van Buyten, in verband met het huis de Gulden Leeuw gelegen te Antwerpen in de Nieuwstraat (geheten Sint-Jansstraat) tussen de Gulden Zeeridder en boekbinder Willem de Becker¹¹⁵. Jan Cruyt was geen inwoner van Turnhout, maar was tingieter in de Scheldestad¹¹⁶.

In 1545-46 werd een som van 14 st. uitgegeven voor de bede die verschuldigd was door *tengieter* MOLEKENDRAEYT *midts zynen vertreck*¹¹⁷. Wie was hij?

GOEYVAERT KIEBOOMS, tingieter uit Turnhout, vertrok in 1555 naar de Scheldestad en werd er poorter¹¹⁸.

DELIE *Tengieters* werd op 16 mei 1565 begraven¹¹⁹ en MERTTEN *Tengieters* op 29 juni 1589¹²⁰. Wie waren zij en oefenden zij werkelijk het ambacht van tingieter uit?

109. Op 10 maart 1576 was Glaude van der Veken toesiender van Peter, zoon van Geert Ackermans en Anna van der Veken. A.T., *Weesboeck*, 1558-77, ad annum. - Over Ackermans, zie E. VAN AUTENBOER, *Uit de geschiedenis van Turnhout in de 16e eeuw: Voorbereiding, uitbarsting en gevolgen van de Beeldenstorm (1566)*, in *Taxandria*, 41, 1969, 74-75.

110. A.T., *Rentmeestersrek.*, 1539-41, fol. 6.

111. A.T., *Reg. van Verk.*, 1564-65, fol. 109.

112. A.T., *Reg. van Verk.*, 1564-65, fol. 119v°.

113. A.T., *Reg. van Verk.*, 1564-65, fol. 126.

114. A.T., *Reg. van Verk.*, 1564-65, fol. 130.

115. A.T., *S.A.*, 1544-46, fol. 376-377v°.

116. S.A.A., *Schepenregister*, nr. 189, fol. 180v° (1536); nr. 195, fol. 144 (1539); nr. 199, fol. 161 (1540); nr. 277, fol. 212 (1560).

117. A.T., *Rentmeestersrek.*, 1545-46, fol. 40.

118. VERBEEMEN, *a.w.*, 56.

119. A.T., *Kerkrek.*, 1564-65, fol. 14. Deze Delie Tenghieters kocht op 16 dec. 1560 een *coperen becken met lampet*. A.T., *Reg. van Verk.*, 1560-64, fol. 12. In de volgende jaren is echter alleen maas, sprake van Delie van Berghen, die op 22 april 61 een beddekleed aankocht (A.T., *Reg. van Verk.*, 1560-64, fol. 101v°), een *prondelinghe* op 10 febr. 1562 n.st. (A.T., *Reg. van Verk.*, 1560-64, fol. 18v°). Op verzoek van Delie van den *cuype* op 17 mei 1564 (A.T., *Reg. van Verk.*, 1564-65, fol. 23v°). Op verzoek van Delie van den Berghe werd op 12 okt. 1564 een koopdag gehouden. A.T., *Reg. van Verk.*, 1564-65, fol. 23v°.

120. A.T., *Kerkrek.*, 1588-89, fol. 6.

Om deze 16e eeuw af te sluiten mogen we niet vergeten drie Antwerpenaren aan te stippen die ook in Turnhout bedrijvig zijn geweest: Franchen van Buyten alias van Eeckhoven¹²¹, Claus Schilleman¹²² en Cornelis Speelman¹²³.

De 17e eeuw

Over de tingieters uit de 17e eeuw zijn maar weinig gegevens tot ons gekomen. Veroorzaakte de weinig veilige toestand in de Vrijheid een uitwijking der tingieters? Of waren er helemaal geen personen die zich met dit ambacht onledig hielden? We vonden wel een Sebastiaan van Meurs, zoon van Mathys¹²⁴, die verschillende malen genoteerd staat als leverancier van lood¹²⁵, maar hij was een koopman.

Of loodgieter Thomas Cornelis Aerden¹²⁶ zich ook waagde aan het gieten van tinnen schotels en potten, kon niet achterhaald worden.

Van loodgieter Johannes Pansiers kennen we verschillende reparaties o.a. aan de *cleyne toren*¹²⁷ en aan het orgel¹²⁸.

FRANCHOIS HERBERTS, *tengieter*, herstelde de pompen¹²⁹, maar verkocht ook een tinnen *taliore* aan de pastoor van Poppel¹³⁰.

121. Hij leverde loden buizen voor het kasteel van Turnhout en kreeg een vergoeding omdat hij zijn gereedschap naar de Vrijheid had vervoerd. A.R.B., *Domceinrek.*, 1562-63 en 1563-64. In deze laatste rekening noemt men hem: *Franchoyen van eekhoven alias van buyten lootgieter*. Te Antwerpen kent men in 1578 een Francois van Eeckhoven, tengieter. S.A.A., *Schepenregister*, nr. 352, fol. 156v°. Vgl. nota 106.

122. Hij leverde 2222 p. lood. A.R.B., *Domceinrek.*, 1504-05. We vinden te Antwerpen een tingieter Claus Schillemans. S.A.A., *Schepenregister*, nr. 89, fol. 142 (1476) en nr. 104, fol. 121v° (1498).

123. Cornelis Speelman, tengieter: A.T., S.A., 1564-66, fol. 136-136v°. Hij wordt gesignaleerd te Antwerpen: S.A.A., *Schepenregister*, nr. 179, fol. 20v° (1536), nr. 276, fol. 279 (1559), nr. 277, fol. 165 (1560: C.S., de oude) en nr. 334, fol. 252v°. - Zijn naam wordt ook Spelleman geschreven: S.A.A., *Schepenregister*, nr. 290, fol. 276 (1573).

124. HENDRICKX, *a.w.*, 48.

125. A.T., *Borgemeestersrek.*, 1539-41, fol. 89v°; 1643-45, fol. 77 en 77v°; *Rek. St.-Eeuwoutkapel*, 1608-51, fol. 31v°.

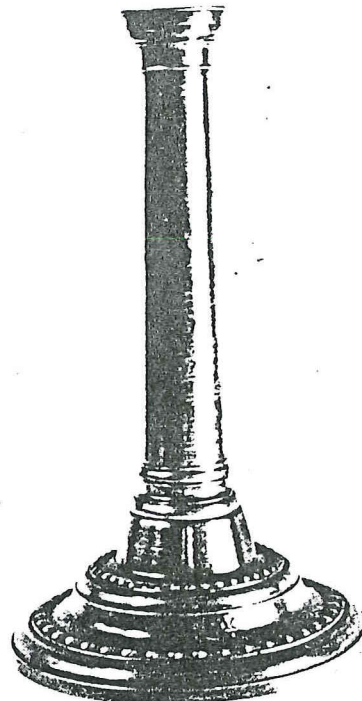
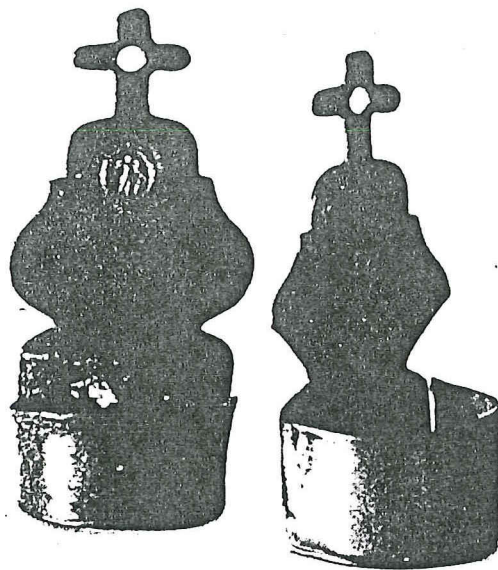
126. A.T., *Borgemeestersrek.*, 1611-13, fol. 33v°: levering van lood.

127. A.T., *Kerkrek.*, 1687-89, fol. 90. - Johannes Spansiers werd omstreeks 1663 geboren. Op 20 febr. 1698 was hij ongeveer 36 jaar oud: hij legde toen een getuigenis af over de pomp vóór het huis van Thomas Lookermans. A.T., *Akten not. A. Smout*, 1698, ad annum.

128. A.T., *Kerkrek.*, 1689-91, fol. 74v°. - Reparaties van pompen en spuiten komen meer dan eens voor, o.a. door Jan Stroybant (A.T., *Borgemeestersrek.*, 1675-77, fol. 327), Dilis Adriaenssen, pompmaker (A.T., *Borgemeestersrek.*, 1679-81, fol. 113 en 116) en Gielis van Ruermun (id., fol. 228), Andries Pauwels (A.T., *Borgemeestersrek.*, 1703-05, fol. 200) Jan Hermans (A.T., *Borgemeestersrek.*, 1708-09, fol. 228) die koperslager was (vgl. A.T., *Borgemeestersrek.*, 1675-77, fol. 355v°), Guillaume Hermans (A.T., *Borgemeestersrek.*, 1714-15, fol. 140 v°).

129. A.T., *Reutmeestersrek.*, 1673-75, fol. 132v°. - Adriaen Stickers, pompmaker uit Breda, wordt later genoteerd. A.T., *Reutmeestersrek.*, 1685-87, fol. 301.

130. Pastoorij Poppel. *Rekeningen*, 1682-83. Frans Hereberts, tengieter, ontving 1-1-0 voor deze teljaar.

6. *Wijnwatervatjes van Joannes Van Gastel (H 14,2) en J.B. Decoster (H 13,4) - Museum Taxandria, Turnhout.*

7. *Kandelaar (H 22,8) van Judocus Van Gastel - Begijnhofmuseum, Turnhout.*

In de 17e eeuw is nog de naam van een tingieter gekend: HENDRICK DE MANGELLEER. Samen met zijn vrouw, Maria Verwilligen, maakte hij op 3 oktober 1652 een testament. Hendrick was *sieckelyk*. Beide *tegenwoordige inwoners* van Turnhout lieten alles aan elkaar¹³¹. Van werken is echter nergens een spoor kunnen teruggevonden worden.

Ook in deze en volgende eeuw lieten de Antwerpse loodgieters niet na in Turnhout te komen werken: Daniel du Champ¹³², Franciscus van Herlen¹³³, de weduwe Lucas¹³⁴, Peter Engelen¹³⁵ en zijn weduwe¹³⁶.

131. A.T., *Akten not. G. Verschueren*, 1652-56, fol. 17-19.

132. A.T., *Kerkrek.*, 1631-33, fol. 56v^o.

133. A.T., *Kerkrek.*, 1717-19, fol. 62v^o.

134. A.T., *Kerkrek.*, 1741-43, fol. 291v^o.

135. A.T., *Kerkrek.*, 1749-51, fol. 222.

136. A.T., *Kerkrek.*, 1753-55, fol. 113v^o.

De 18e eeuw

De 18e eeuw betekende voor de Vrijheid een periode van kalme heropleving waarin de gevolgen van de Retorsietijd stilaan verdwenen. Turnhout kon aan de tingieters terug een gewaarborgd bestaan bieden en...zij verschenen terug. Niet altijd wordt hun naam vermeld, zoals b.v. de aankoop van een *tinne schenktellioor* door de kapelmeesters van de Sint-Antoniuskapel te Oosthoven, die verwaarloosden de naam van de leverancier op te tekenen¹³⁷.

PEETER TREMOILLIE (Trammoli, Tramollie, Traimoille, Tramouille, Trammouillie, Traummoelle, Tremouille).

Op 3 maart 1721 legde Peeter Tramoilie, geboortig van Auvergne, *uyt vranckryck, in houwelyck hebbende Maria de Jonghe*, geboren te Antwerpen, de eed als poorter van Turnhout af¹³⁸ en betaalde hiervoor 8 guld. plus 4 guld. voor de heer¹³⁹.

Onze tingieter had niet veel geluk: zijn vrouw overleed en werd op 6 juni 1721 ten grave gedragen¹⁴⁰. Beide echtgenoten hadden op 27 mei 1721 hun testament gemaakt: hieruit bleek dat Peeter gezond was maar dat zijn echtgenote ziek te bed lag¹⁴¹. P. Tremoillie bleef nochtans niet lang treuren en hertrouwde met Anna Verbruggen bij wie hij 6 kinderen kreeg¹⁴².

Petrus Tremoillie werd op 27 januari 1746 op het kerkhof begraven¹⁴³, maar zijn vrouw overleefde hem nog lange jaren: zij werd op 19 april 1774 ter aarde besteld¹⁴⁴.

Enkele jaren nadat hij poorter werd, is P. Tremoillie lid van de Kolveniersgilde geworden¹⁴⁵ en oefende er zelfs de functie van deken uit¹⁴⁶. Geregeld leverde hij het tin dat als prijs voor de lotdagen werd geschonken¹⁴⁷. In 1732 deed hijzelf herstellingen voor de Gilde¹⁴⁸. Zoals de andere Turnhoutse tingieters, was hij ook loodgieter: hij herstelde de pomp van de kramers¹⁴⁹.

137. A.T., *Rek. Sint-Antoniuskapel*, 1718-1720.

138. A.T., *Poortersboek*, 1662-1796, fol. 70.

139. A.T., *Borgemeestersrek.*, 1720-21, fol. 28.

140. A.T., *Overlijdens Sint-Pieterskerk*, p. 4888.

141. De doopboeken van Sint-Pieterskerk noteren volgende doopsels:

Anna Maria °16 dec. 1722 (p. 2713)

Joanna °19 maart 1724 (p. 2746)

Petrus °19 nov. 1725 (p. 2788)

Theresia °10 dec. 1726 (p. 2820)

Petrus ° 2 mei 1729 (p. 2892)

Antonia °19 aug. 1731 (p. 2956).

142. A.T., *Akten not. A. van Deuren*, 1716-23, ad annum.

143. A.T., *Overlijdens Sint-Pieter*, p. 5006.

144. A.T., *Kerkrek.*, 1772-74, fol. 25v°-26.

145. A.T., *Rek. der Kolveniers*, 1727-28. Hij betaalde 1-16 inkomgeld.

146. Vgl. J.E. JANSEN, *De Kolveniers en Biegulde van St.-Ambrosius te Turnhout*, in *Taxandria*, 1923, 114.

147. A.T., *Rek. der Kolveniers*, 1727-28 en vlg.

148. A.T., *Rek. der Kolveniers*, 1731-32.

149. A.T., *Rek. der Kramers*, 1733-93: *Rek.* 1740-41, fol. 44v°.

In 1726 en 1734 verkocht P. Tremoillie een lantaarn aan de stad¹⁵⁰. De collecteur van de Herentalsstraat moest door ordonnantie van 5 juni 1724 één gulden uitbetalen aan *tengieter* P. de Tremoillie voor het hangen van 4 lantaarnen tijdens een brand¹⁵¹.

De weduwe werd door ordonnantie van 16 augustus 1751 betaald voor het leveren van *een tennen inckoker* en voor lampen aan de *houssaren*¹⁵². Meer dan eens mocht ook zij zorgen voor het tin van de lotdagen der Kolveniers¹⁵³.

BRESOUW (Bresoe, Breesoe, Brisse, Brassous, Bratsouw, Brasen, Braesdts, Braetsous).

De weduwe van P. Tremoillie zette het bedrijf van haar overleden echtgenoot verder en werd hierbij waarschijnlijk geholpen door haar schoonzoon die later de zaak moet overgenomen hebben. Wie was hij?

Op 23 januari 1744 huwde te Turnhout Anna Maria Tremouille met Joannes Bratsouw¹⁵⁴. Kwam hij van Antwerpen¹⁵⁵? De vrouw, *Marie Tremolli, uxor Joannes Bresoe*, overleed op 2 augustus 1791 en werd 's anderdaags ter aarde besteld¹⁵⁶. Tevergeefs zochten we naar de sterfdag van J. Bresouw. Is hij uit Turnhout weggetrokken?

Uit de volkstelling van 1755 blijkt dat J. Bresou toen de enige tingieter in de Vrijheid was¹⁵⁷. Hij wordt vermeld als wonende in de Gasthuisstraat met zijn vrouw, haar moeder, twee kinderen (2 jaar en 4 maanden oud) en een knecht. Als beroep werd opgegeven: tingieter en koperslager¹⁵⁸.

Zoals eertijds zijn schoonvader en daarna zijn schoonmoeder zorgde J. Bresou voor de tinnen prijzen van de Kolveniers¹⁵⁹.

150. A.T., *Borgemeestersrek.*, 1725-27, fol. 269v^o; 1733-35, fol. 97.

151. A.T., *Dossier Brand en Brandweer (18e eeuw)*. Vgl. *Borgemeestersrek.*, 1723-26, fol. 250v^o.

152. A.T., *Borgemeestersrek.*, 1749-51, fol. 234.

153. A.T., *Rek. der Kolveniers*, 1748-49; 1754-55; 1755-56; 1756-57; 1758-59.

154. A.T., *Huwelijken Sint-Pieter*, p. 6035. Getuigen waren: Petrus Bex en Franciscus Wouters. De geboorteregisters vermelden volgende geboorten: Maria ° 16 april 1747 (p. 3469), Petrus ° 16 okt. 1749 (p. 3530), Jan ° 15 okt. 1751 (p. 3680), Maria ° 29 aug. 1755 (p. 3766) en Jan ° 28 juni 1757 (p. 3741).

155. In 1755 woonde te Antwerpen schilder Melchior Brassouw met vrouw, zoon (15 jaar) en dochter (6 maanden) in de *Korte Kleestrate*. A.R.B., *Office fiscal*, nr. 389. Wijk II, fol. 95. Was deze verwant met onze tingieter?

156. A.T., *Overlijdens Sint-Pieter*, p. 4543.

157. J. VERBEEMEN, *Turnhout in 1755: haar demografische en economische toestand*, in *Taxandria*, n.r. 27, 1955, 116.

158. A.T., *Volkstelling 1755*.

159. A.T., *Rek. der Kolveniers*, 1762-63; 1763-64; 1764-65; 1766-67; 1768-69 (quittantie getekend door vrouw van Joannes Brusoe); 1775-76; 1776-77; 1777-78 en 1778-79. - Ook andere zorgden voor de tinnen prijzen: Jan Hermans (*Rek. Kolveniers*, 1753-54); sr. Joannes van Laer (*Rek.* 1767-68; 1768-69); Cornelis van der Laet (*Rek.* 1774-75; 1780-81; 1787-88 en 1792-93) en Paulus van der Laet (*Rek.* 1791-92). - Cornelis van der Laet (° Breda 1747 - + Turnhout 12 april 1837) werd in 1773 poorter en was koperslager. Dit beroep werd ook uitgeoefend door Paulus van der Laet (° 1752 - + 1802), zoon van de in 1751 poorter geworden Gerardus uit Breda en Cornelia Mole-naers uit Steenberghe.

8. Chocoladekan? (H 21,1) van J.B. Decoster en theepot (H 18,4) Turnhouts werk met onleesbare namen in het merk - Muscum Taxandria, Turnhout.

ANTONIE VAN GASTEL

Op 9 juni 1759 legde Anthonie van Gastel, geboortig van Eindhoven, de eed als poorter van Turnhout af¹⁶⁰ en betaalde het verschuldigde bedrag in één keer¹⁶¹.

A. van Gastel kwam op 14 november 1727 te Eindhoven ter wereld als wettige zoon van Judocus en van Helena Boogars¹⁶²; hij huwde met Josina Fran-

160. A.T., *Poortersboek*, 1662-1796, fol. 137.

161. A.T., *Borgmeestersrek.*, 1757-59, fol. 63^v-64.

162. Stadsarchief Eindhoven, *Doopregisters*, ad annum. - A.v.G. moet verwant zijn geweest met Judocus van Gastel, die gehuwd was met Johanna Beens, Michielsdochter. Hun zoon Jan was tinger en tinkoopman en had zelf een zoon Michael Antonius (1762-1823) die hetzelfde bedrijf uitoefende en ongehuwd overleed. KNIPPEBERG, *a.w.*, 137. - Te Eindhoven leverde Jan van Gastel in 1759 111/2 pond lood aan de Sint-Catharinagilde en in 1766 was een Lauwrens van Gastel koning van deze gilde. J.A.M. DE HAAN, *Archief St.-Catharinagilde Eindhoven*, dl. 1, [Eindhoven 1968], 24 en 38.

cisca Segers die op 3 juli 1795 werd begraven¹⁶³. A. van Gastel overleefde zijn vrouw twintig jaar want hij overleed op 18 januari 1815¹⁶⁴. Het echtpaar werd gezegend met 9 kinderen¹⁶⁵: 6 dochters en 3 zonen van wie 2 het bedrijf van hun vader voortzetten.

In 1759 werd sr. Antonie van Gastel lid van het ambacht der kramers en ook hier telde hij zijn inkomgeld - 72 gulden - onmiddellijk neer¹⁶⁶. Hij was geen armoezaaier! Op 8 november 1769 kocht hij het huis *het Paradys* (vooraan in de Otterstraat) van Elisabeth Greepmaeckers, weduwe van Francois van Astenberg¹⁶⁷.

Van geen enkele tingieter die te Turnhout bedrijvig was, hebben we tot nu toe kunnen vaststellen waar hij zijn ambacht had geleerd. Voor A. van Gastel blijken we echter meer geluk te hebben: hij schijnt het tingieten niet geleerd te hebben in het Noorden, maar wel te Brussel. Van 1743 tot 1746 werd daar bij tingieter Henricus Dewant een Anthoen van Gastel als leerjongen ingeschreven. Drie jaren achter elkaar moest hij daarvoor 5 guld. aan het ambacht storten¹⁶⁸.

Hoe dan ook, eenmaal in Turnhout, bleef A. van Gastel er wonen. We konden verschillende posten over zijn werken terugvinden. Jarenlang zorgde hij voor de tinnen prijzen voor het schieten van de loten van de Sint-Jorisgilde¹⁶⁹. Hij verkocht ook *8 clyne taillorkens* aan deze gilde¹⁷⁰.

Voor de kapel van O.-L.-Vrouw van Bijstand te Zeverdonk verwisselde hij ampullen¹⁷¹, leverde hij een kandelaar en 2 ampullen aan de kerk van Oud-Turnhout¹⁷² en nog eens ampullen aan de Sint-Antoniuskapel te Oosthoven¹⁷³. Op 12 november 1794 ontving hij of één van zijn zonen 7-7-0 van de pastoor van

163. A.T., *Overlijdens Sint-Pieter*, p. 4694.

164. A.T., *B.S. (Burgerlijke Stand): Overlijdens*, 1815, nr. 12.

165. Het waren volgens de *Doopregisters van Sint-Pieter*:

Jan Judocus	° 1 aug.	1759 (p. 3832)	
Judocus	° 12 jan.	1761 (p. 3858)	
Anna	° 27 juni	1763 (p. 3903)	
Maria	° 24 dec.	1764 (p. 3935)	- + 12 maart 1847 (<i>B.S.</i> , nr. 92)
Frans	° 5 april	1767 (p. 3935)	
Anna	° 18 maart	1769 (p. 4035)	
Petronella	° 12 okt.	1770 (p. 4077)	- + 9 sept. 1860 (<i>B.S.</i> , nr. 202)
Maria Elisabeth	° 1 dec.	1772 (p. 4123)	- + 3 april 1858 (<i>B.S.</i> ; nr. 134)
Joanna	° 28 dec.	1774 (p. 4171)	- + 24 maart 1812 (<i>B.S.</i> , nr. 101).

166. A.T., *Rek. der Kramers*, 1733-93, fol. 110v°. Hij werd op 13 december 1784 ouderman in de plaats van Corn. van Hal, nadat hij in 1772 dienende deken was geweest. A.T., *Rek. der Kramers*, 1733-93, fol. 2 en 152v°.

167. A.T., *S.A.*, 1769, fol. 124v°.

168. Verdere bijzonderheden zal de belangstellende kunnen terugvinden in de studie die we over de Brusselse tingieters voorbereiden.

169. A.T., *Rek. der Sint-Jorisgilde*, 1732-95, fol. 159 (1765-66) en vlg. tot en met 1788-89.

170. A.T., *Rek. der Sint-Jorisgilde*, 1732-95, fol. 181 (1771-72).

171. A.T., *Rek. O.-L.-Vrouw van Bijstand*, 1785-87.

172. A.T., *Kerkrek. Oud-Turnhout*, 1778-79.

173. A.T., *Rek. Sint-Antoniuskapel*, 1790-92.

Poppel voor levering van *eenen nieuwen tinnen kelck, pixis, infirmarie, twee patenen en lepeltjens*¹⁷⁴. Vroeger, in 1774, had sr. van Gastel 14 st. gerekend voor het maken van een tinnen *schuyff* voor de relikwie van de H. Liborius¹⁷⁵.

A. van Gastel wordt in de meeste rekeningen geciteerd als loodgieter of meester-loodgieter¹⁷⁶ en zorgde dan ook meer dan eens voor de reparatie van pompen¹⁷⁷.

Merken - De oudste Turnhoutse tinmerken die we kunnen identificeren zijn afkomstig van A. van Gastel. De tinnen voorwerpen uit de musea van Turnhout (Begijnhof en Taxandria)¹⁷⁸ hebben ons toegelaten volgende tinmerken van A. van Gastel terug te vinden zonder garantie van volledigheid.

Op talrijke schotels van het Begijnhof¹⁷⁹ worden volgende merken aangetroffen:

1. de gekroonde X: dit is een waarborg voor de goede kwaliteit van het gebruikte tin¹⁸⁰.

2. een viermerk dat doet terugdenken aan de merken van de zilversmeden. Is het tin niet het zilver der armen geworden? Dit viermerk wordt in Frankrijk reeds in de 17e eeuw gesignaleerd en werd in het begin van de 18e eeuw in de Noordelijke Nederlanden gebruikt. De vier schildjes staan gewoonlijk in een bepaalde volgorde¹⁸¹. Het viermerk van A. van Gastel vertoont achtereenvolgens:

a. de initialen van de tingieter (A v G) met daarboven een kroon (meester-teken);

174. Pastorij Poppel, *Rek. van pastoor J.B. Heerens*, 1794, fol. 129.

175. A.S.P., *Rek. Broederschap Sinte Barbara*, 1739-1821: *Rek.* 1773-74.

176. A.T., *Kerkrek.*, 1760-62, fol. 54v°; 1762-64, fol. 64; *Borgemeestersrek.*, 1756-67, fol. 214v° en 257; 1775-77, fol. 257 en 261; 1794-99, fol. 112v°; *Rek. Sint-Antoniuskapel*, 1801-02; *Kerkrek. Oud-Turnhout*, 1777-78 en 1787-88.

177. A.T., *Borgemeestersrek.*, 1777-79, fol. 186v° en 218v°; 1779-81, fol. 245 en 263; 1781-83, fol. 103; 1783-85, fol. 178; 1785-87, fol. 122; 1790-92, fol. 99 en 139.

178. We danken hier van harte de heer R. Peeters, conservator van het museum Taxandria, en de heer L. Goris, conservator van het Museum van het Begijnhof, voor hun gewaardeerde hulp. Ook onze fotograaf, de heer Paul Jansen mogen we niet vergeten te danken voor de verzorgde illustratie. - De aanwezigheid van Turnhouts tin op het Begijnhof kan wellicht verklaard worden door het feit dat de laatste drie zusters van Gastel, na een winkel in de Otterstraat geopend te hebben, hun laatste dagen op het hof gingen slijten. Toen de laatste van hen, Petronella, op 9 september 1860 overleed, werd reeds op dinsdag, 2 oktober, koopdag gehouden. Notaris de Chaffoy veilde veel tin (o.a. 35 schotels, 110 taljooren), zijden faliën, een koperen bluspot, sermoen- en andere boeken, Franse woordenboeken. *Weekblad De Kempenaer*, 1860, nr. 38 (22 september).

179. De letters I F M betekenen: infirmerie; ze vormen het eigendomsmerk.

180. DUBBE, *Tin en tinnegieters in Nederland*, 75.

181. In Noord-Nederland vertoont het 1e schildje de initialen van de tingieter, het 2e een engel (kwaliteitsmerk), het 3e een leeuw: het vierde zou een herkomstmerk zijn (wapen van de tingieter of van de stad). DUBBE, *a.w.*, 75.

9. Merken van A. Van Gastel op schotels
van de Infirmérie
Begijnhofmuseum, Turnhout.

- b. man met een knots;
- c. vliegend engeltje met bazuin;
- d. staande engel met opstaand zwaard.

3. een engelmerk: tussen twee palmtwijgen prijkt een staande engel (frontaal gezien) met boven het hoofd het jaartal 1759. Een randschrift A. V. GASTEL kan men nog slechts vermoeden.

Dit engelmerk is evenals het oudere roosmerk een bewijs van de goede kwaliteit¹⁸². Het jaar 1759 had voor A. van Gastel een betekenis: het was immers toen dat hij zich in Turnhout had gevestigd en lid van het ambacht der kramers werd.

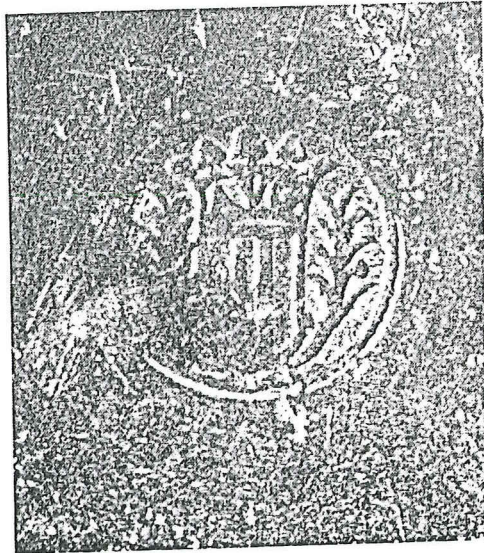
A. van Gastel gebruikte nog een ander engelmerk met bovenaan het jaar 1759 en het randschrift Ant. VAN GASTEL. Deze engel draagt in de linkerhand een schotel of ring (?) welke op een aambeeld rust; in de geheven rechter hand houdt hij een hamer¹⁸³. Dit merk werd door zijn zonen en hun opvolgers veelvuldig gebruikt.

We kennen nog twee andere merken van A. van Gastel, nl. een roosmerk met onderaan de initialen A V G, en een wapenschild (met twee palen) tussen twee palmtwijgen en met in de kroon eveneens dezelfde initialen.

182. DUBBE, *a.w.*, 73.

183. Zie hiervoor de nota van R. PEETERS in *Catalogus Tentoonstelling Tin Ontstaan/Evolutie/Gebruik*, [Deurne, 1956] (tentoonstelling in het Prov. Museum Het Sterckshof en de Kon. Musea voor Kunst en Geschiedenis te Brussel). – In het Tinnummer van *Ons Heem*, 13, 1959 worden merken van A. van Gastel afgebeeld (afb. 155 en 156).

10. Merk met wapenschild van A. Van Gastel op waterpot afb. 3 - Begijnhofmuseum, Turnhout.

11. Roosmerk van A. Van Gastel op schoteltje (B 16,7) - Museum Taxandria, Turnhout.

JAN JUDOCUS VAN GASTEL

De oudste zoon Jan Judocus (° 1 aug. 1759) huwde op 23 oktober 1792¹⁸⁴ te Turnhout met Aldegondis Reyens (° Turnhout 6 april 1753 - + ? vóór 1 okt. 1830), dochter van Frans en Barbara Loots¹⁸⁵. Het echtpaar kreeg geen erfgenamen: een dochter, Maria Barbara, geboren op 11 april 1794¹⁸⁶ overleed reeds op 11 augustus d.a.v.¹⁸⁷. Jan Judocus woonde op de Markt¹⁸⁸ en stierf er op 1 oktober 1830¹⁸⁹.

Veel sporen over zijn activiteiten zijn niet teruggevonden. Hij leverde tweemaal lood voor de toren van de kapel van O.-L.-Vrouw van Bijstand te Oosthoven¹⁹⁰. Toen het zilverwerk in 1794 door de Franse Republiek werd opge-

184. A.T., *Huwelijksregister van Sint-Pieter*, p. 4515.

185. A.T., *Doopregister van Sint-Pieter*, p. 3714.

186. A.T., *Doopregister van Sint-Pieter*, p. 4589.

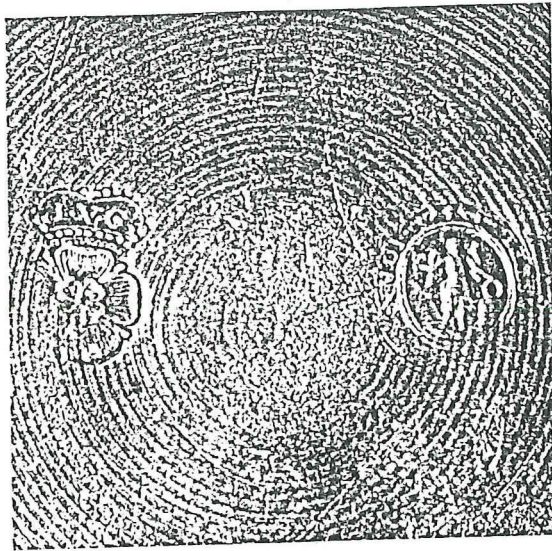
187. A.T., *Overlijdensregister van Sint-Pieter*, p. 4630.

188. A.T., *Bevolkingsregister*, 1830-46, I, fol. 10: Markt, nr. 20 met meid Van Ganswinkel (van Postel).

189. A.T., *B.S., Overlijdens*, 1830, nr. 245. - Op 25 febr. 1808 kreeg Jan van Gastel, *tainier, natif de Turnhout*, een paspoort om zich naar Brussel te begeven. Hij was 48 jaar oud, mat 1,72 m. en had volgende kenmerken: *cheveux et sourcils: gris; nez: aquitain; barbe: grise; visage: oval; front: haut; yeux: bleus; bouche: moyenne; menton: rond; teint: pale; 2 cicatrices au front*. A.T., *Register der Paspoorten*, nr. 85.

190. A.T., *Rek. kapel O.-L.-Vrouw (Oosthoven)*, 1795-1802, ad 1801.

12. Roosmerk en engelmerk van Joannes Van Gastel op schotel (B 22,5) - Begijnhofmuseum, Turnhout.

13. Engelmerk (vergroot) van Joannes Van Gastel.

eist, leverde de Broederschap van Sinte-Barbara op 7 november een zilveren reliekhouders binnen. Joannes van Gastel maakte dan als vervangstuk *een engels tenne reliker*¹⁹¹.

Merken - J. J. van Gastel nam één der engelmerken van zijn vader over: de engel met hamer en aambeeld maar gebruikte zijn naam IOANNES VAN GASTEL als randschrift. We kennen van hem ook een roosmerk met de initialen t v g. Een ander merk draagt als randschrift: JAN JUDO VAN GASTEL.

JUDOCUS VAN GASTEL

De tweede zoon die in de voetstappen van vader Antonie liep was Judocus (° 12 jan. 1761), maar ook deze bleef zonder opvolgers. Hij was op 19 januari 1796¹⁹² gehuwd met Henrica Tuerlinckx (° Turnhout 8 aug. 1762 + Turnhout 28 maart 1821)¹⁹³, dochter van Henricus en Cornelia Baudewyns. Judocus van Gastel overleed op 1 oktober 1823¹⁹⁴.

191. A.S.P., *Rek. Broederschap Sinte-Barbara, 1739-1821: Rek. 1793-94.*

192. A.T., *Huwelijksregister van Sint-Pieter*, p. 4731.

193. A.T., *Geboorteregister van Sint-Pieter*, p. 3884; *B.S. Overlijdens*, 1821, nr. 74.

194. A.T., *B.S. Overlijdens*, 1823, nr. 218.

14. *Engelmerk van Judocus Van Gastel op kandelaar*
(H. 22,8) afb. 7 - Begijnhofmuseum, Turnhout.

M e r k e n – Evenals zijn broer Jan sloeg Judocus op zijn werken een engelmerk dat dit van zijn vader trouw imiteerde: de engel met hamer en aambeeld maar met IUDO VAN GASTEL als randschrift¹⁹⁵.

De 19e eeuw: de laatste tingieters

De dood van de gebroeders van Gastel betekende nog niet het einde van het tingietersbedrijf te Turnhout. Alhoewel zij geen zonen of dochters hadden om de traditie van de familie voort te zetten, toch vonden zij in hun naaste helpers de geschikte personen om het ambacht uit te oefenen.

JAN BAPTIST DECOSTER

Eén der twee getuigen die het overlijden van Jan Judocus van Gastel kwam aangeven was de toen 48-jarige Jan Baptist Decoster. Hij was geboren te Leuven op 23 februari 1782 als zoon van de onderwijzer Petrus Andreas en Maria Theresia Delvaux. Toen hij op 20 november 1811 te Turnhout in het huwelijk trad, woonden zijn ouders te Eersel (Noord-Brabant). Zijn vrouw Maria Elisabeth Bellemans, dienstmeid, was op 9 oktober 1780 te Lommel geboren als dochter

¹⁹⁵. Het Tinnummer van *Ons Heem*, 13, 1959, 122, afb. 157 geeft een merk van Judo van Gastel (afb. 157), maar vermeldt Ludo van Gastel.

van Petrus en Maria Rummens¹⁹⁶. J. B. Decoster woonde eerst in de Herentalsstraat nr. 55 en verhuisde dan naar de oostzijde van de Markt nr. 27 en later naar nr. 23¹⁹⁷: hij overleed op 1 mei 1867 in de Otterstraat¹⁹⁸. Zijn vrouw was reeds op 9 december 1864 gestorven¹⁹⁹.

Voor zo ver we kunnen afleiden uit de beroepen die hij opgaf bij de geboorte van zijn kinderen schijnt J. B. Decoster nogal wisselvallig van karakter te zijn geweest. Bij zijn huwelijk wordt *garçon étagnier* als beroep opgetekend evenals bij de geboorte van zijn eerste kind (16 januari 1812)²⁰⁰. Bij de twee volgende aangiften (22 febr. 1814 en 28 mei 1816) noemt hij zich *plombier* en daarna (23 april 1819 en 5 jan. 1822) winkelier. Toen hij zijn zoon Joannes Judocus – denk aan Jan Jud. van Gastel! – op 5 juni 1823 kwam aangeven was hij tingieter evenals op 20 juli 1829. Op 24 augustus 1826 had hij nochtans *slaghter* als broodwinning laten optekenen!

J. B. Decoster schijnt zijn zonen het vak verder geleerd te hebben, want in de bevolkingsregisters van 1846-66²⁰¹ staan voor het huis nr. 27 (later nr. 23) van de Markt als inwoners opgetekend: DECOSTER, J. B., tingieter en vrouw M. E. Belmans met 5 kinderen van wie drie jongens die alle drie tingieter als beroep hebben aangegeven nl. CAROLUS FRANCISCUS, LUDOVICUS JOSEPHUS en JOANNES JUDOCUS. Wat is er van hen geworden?

Toen Ludovicus Josephus Decoster op 6 februari 1864²⁰² in de echt verenigd werd met Maria Elisabeth Bols (° Beerse 10 juli 1822) verhuisde hij naar nr. 356 D van de Patersstraat en werd klompenmaker²⁰³. Hij overleed op 24 september 1874 in het Burgerlijk Gasthuis te Antwerpen: hij was toen machinist²⁰⁴.

Joannes Judocus Decoster bleef vrijgezel: bij zijn overlijden in het gasthuis op 8 februari 1870 oefende hij geen beroep meer uit²⁰⁵. Toen hij in 1867 de dood van zijn vader kwam aangeven, noemde hij zich nog tingieter.

196. A.T., B.S., *Huwelijken*, 1811, nr. 102. Getuigen waren de timmerlieden Charles Francois Decoster, 24 j., en Pierre Norbert Decoster, 32 j., broers van de bruidegom. De ouders van de bruid waren overleden en Elisabeth Schoeters, *ayeule paternel* van de bruid, gaf de toestemming. Het echtpaar Decoster-Bellemans kreeg volgende kinderen (zie hiervoor de *Burg. Stand*, ad annum):

Charles Francois	° 16 jan. 1812 + 28 jan. 1812
Maria Theresia	° 22 febr. 1814
Pierre André	° 28 mei 1816 + 1 mei 1834 - tingieter
Charles Francois	° 23 april 1819
Josephus Ludovicus	° 5 jan. 1822
Joannes Judocus	° 3 juni 1823
Josephus Christianus	° 24 aug. 1826 + 5 mei 1828
Maria Antonia Ludovica	° 20 juni 1829

197. A.T., *Bevolkingsregisters* 1846-66, Wijk I, Markt nr. 27.

198. A.T., B.S., *Overlijdens*, 1867, nr. 150.

199. A.T., B.S., *Overlijdens*, 1864, nr. 347.

200. Zie hiervoor de *Burgerlijke Stand*, ad annum.

201. A.T., *Bevolkingsregister*, 1846-66, Wijk I, Markt nr. 27.

202. A.T., B.S., *Huwelijken*, 1864, nr. 14.

203. A.T., *Bevolkingsregister*, 1846-66, Boek XI, nr. 356 D. Het echtpaar verliet de stad op 17 maart 1866.

204. A.T., B.S., *Overlijdens*, 1874, nr. 394.

205. A.T., B.S., *Overlijdens*, 1870, nr. 49.

15. Engelmerk (met uitgevijlde naam van Gastel) en roosmerk van J. B. Decoster op wijwatervat adb. 6b - Museum Taxandria, Turnhout.

En de derde Decoster? Carolus was in 1870 nog altijd tingierter, maar hij bleef niet meer in Turnhout wonen: op 29 juli 1870 werd hij overgeschreven naar Beerse²⁰⁶.

De zonen van J. B. Decoster slaagden er waarschijnlijk niet meer in het tingietersbedrijf als broodwinning te kunnen behouden. Reeds lang moeten zij het zien aankomen hebben: de ondergang van hun bedrijf moet hen echter geen al te zware schok berokkend hebben. Wanneer hun vader overleed op 1 mei 1867, dan werd reeds op donderdag, 23 mei, d.a.v. de inboedel van het ouderlijk huis in het openbaar verkocht²⁰⁷. Notaris Noten veilde het volgende nieuw tin:

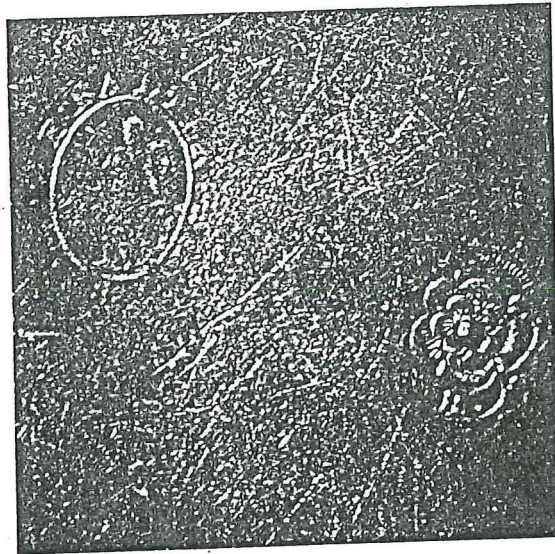
25 theepotten, 10 waterpotten, 12 koffij en bierpotten.
40 zoutvaten, peperbussen en mostaardpotten, 10 trefsters,
5 melkpotten, 4 wywatersvaten, 4 schotels en kommen,
20 liters, ene groote partij lepels en tellooren.

Merken - De tinnen voorwerpen door J. B. Decoster vervaardigd kunnen nog gemakkelijk herkend worden. Zij dragen gewoonlijk twee merken: het engelmerk van zijn vroegere meester Jan van Gastel waarbij het randschrift gedeeltelijk werd weggevijld, en een roosmerk waar de initialen I.B.D.C. in de kroon staan gegrift.

206. A.T., *Bevolkingsregister*, 1866-79. Van de Markt nr. 16 was hij verhuisd naar de Graatakker nr. 107.

207. *Weekblad De Kempenaer*, 1867, nr. 20 (18 mei).

16. Engelmerk en roosmerk van F. Baeten op schotel (B 23,2) - Museum Taxandria, Turnhout.

FRANS JOS BAETEN

De tweede van Gastel, nl. Judocus (+ 1823), werd opgevolgd door zijn helper Frans Jos. Baeten, die op 7 februari 1785 te Turnhout werd geboren als zoon van timmerman Cornelius (+ 19 febr. 1792) en Joanna Faes²⁰⁸. Hij trouwde met Joanna Maria Geerts (° Tilburg 1785), dochter van Jacobus en Henrica Heuvelmans: zij overleed op 15 augustus 1873²⁰⁹ en had haar echtgenoot bijna 20 jaren overleefd. Inderdaad, Fr. Jos. Baeten stierf op 5 februari 1855 *aende merckt*²¹⁰. Volgens de bevolkingsregisters 1830-46 woonde hij in de Begijnenstraat (Markt) nr. 513²¹¹. Ook dit echtpaar bleef kinderloos.

In 1824 wordt hij loodgieter genoemd en in 1826 tingieter²¹²: dit wijst er op dat hij beide stielen heeft uitgeoefend.

Merken - Fr. J. Baeten gebruikte, evenals J. B. Decoster, het engelmerk van zijn meester, maar vijlde er de naam in het randschrift uit, alhoewel we ook een engelmerk kennen met F. BAETEN in het randschrift. Het door hem geslagen roosmerk draagt zijn initialen F.B. onderaan. Er bestaat van hem ook een rechthoekig stempeltje waarin zijn naam voluit staat geschreven.

208. A.T., *Doopregister van Sint-Pieter*, p. 6697.

209. A.T., B.S., *Overlijdens*, 1873, nr. 212. - J.M. Geerts verhuisde op 14 maart 1864 naar Tilburg, maar werd op 12 sept. d.a.v. reeds terug te Turnhout ingeschreven.

210. A.T., B.S., *Overlijdens*, 1855, nr. 45.

211. A.T., *Bevolkingsregister*, 1836-46, II. - 1846-66, Wijk IV, nr. 560. Fr. J.B. kwam in 1847 het overlijden van Maria van Gastel aangeven.

212. A.T., *Kerkrek. Sint-Pieters*, 1824 en 1826.

Met Fr. J. Baeten en J. B. Decoster eindigt de geschiedenis van de Turnhoutse tingieters²¹³.

BESLUIT

Uit de vele details die zijn voorafgegaan menen we enkele besluiten te kunnen formuleren. We menen enkele constante elementen te kunnen onderscheiden, te weten:

1. De meeste tingieters die in Turnhout werkzaam waren, zijn uit andere plaatsen gekomen: hun rechtstreekse afstammelingen hebben hun bedrijf voortgezet. Talrijk waren de loodgieters uit Antwerpen die in Turnhout een winstgevend terrein vonden. Ook het aandeel van Noord-Brabant mag niet onderschat worden.
2. De economische toestand heeft de ontwikkeling van het bedrijf beïnvloed: in perioden van hoogconjunctuur hebben de tingieters voldoende gelegenheid gehad om hun dagelijks brood te verdienen. Hun aantal was evenredig met de gunstige of ongunstige economische toestand.
3. Het bedrijf is te Turnhout, zoals elders, in de 19e eeuw ten ondergegaan omdat er toen andere grondstoffen werden aangewend voor de talrijke gebruiksvoorwerpen.
4. Vele koperslagers oefenden het gieten van tin als een nevenbezigheid uit.
5. De merken van de Turnhoutse tingieters zijn nog niet alle gekend. Slechts vanaf A. van Gastel (1759) hebben we enkele merken kunnen achterhalen.

Indien men er zou toe komen het tingietersbedrijf in andere kleinere centra te bestuderen, dan zal blijken of de besluiten die wij hier hebben menen te moeten vastleggen, algemeen zijn en ook toepasselijk op die andere kleinere gemeenschappen.

EUGLEN VAN AUTENBOER

213. Op 2 mei 1837 dong Josephus Nuyts, tingietersgast, mee naar het ambt van vastaan-gesteld pompier. A.T., *Dossier Brand en Brandweer*. - Op 5 jan. 1861 huwde tingieter Jozef Nuyts (° Turnhout 12 dec. 1809), weduwnaar van Anna Philomena Thys (+ 20 dec. 1859), met kantwerkster Joanna M. Dergent (° 26 jan. 1814). J. Nuyts schijnt wel niet zelfstandig gewerkt te hebben. - In 1865 wordt een van der Laet als tingieter vermeld. A.T., *Rek. O.-L.-Vrouwkapel (Zeverdonk)*, 1865. Deze moet de koperslager geweest zijn die in 1823 twee koperen kandelaars voor het altaar van Sint-Anna vervaardigde. A.T., *Kerkek. Sint-Pieters*, 1823.